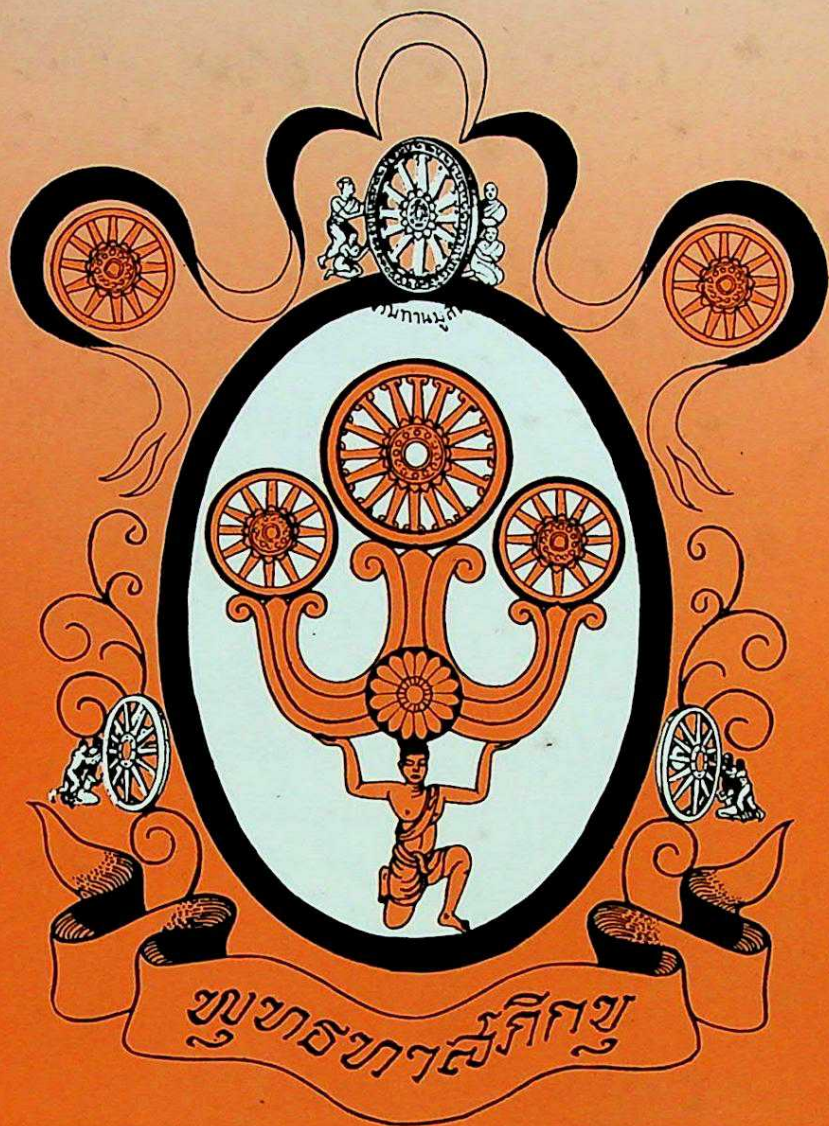

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอิทัปปัจจยตา

[ชุดหมอนล้อ อันดับ ๑๐๕]

อุทิศนา

จักรธรรมะมาลัย	จะหมุนทั่วทั้งธาตุตรี
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธรูปประสงค์ ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปน์โลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกสุขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลู่สู่เดรัจฉาน ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรษัทพระพุทธรองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผ่องแผ้วพ้นภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งธาตุตรี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

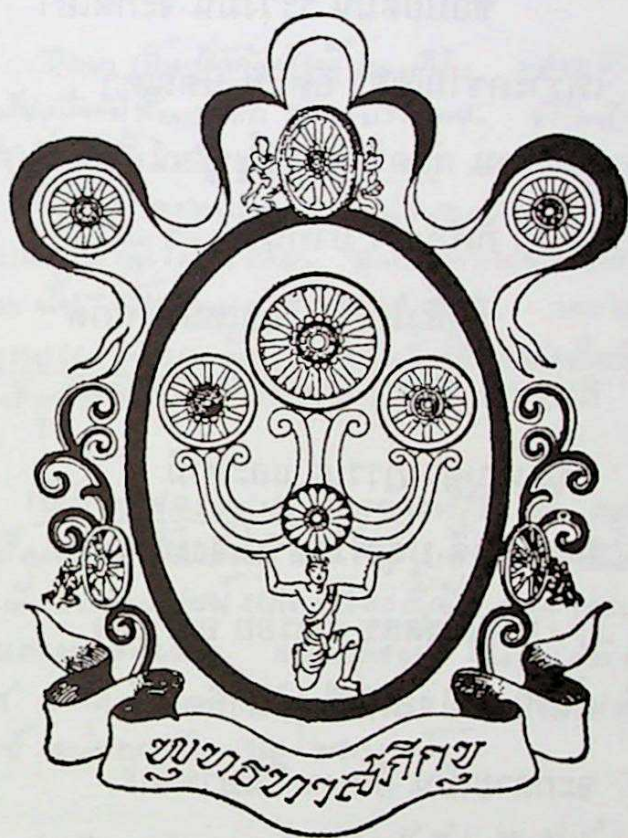

พิมพ์ที่ : *มิตรนราการพิมพ์*

259/142 ซ.ปรีดี พนมยงค์ 15 ถ.สุขุมวิท 71 พระโขนงเหนือ วัฒนา กรุงเทพฯ 10110
โทร. 0-2392-0146 โทรสาร: 0-2381-0238

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอัฐปปัจจยตา

[ชุดหมอนล้อ อันดับ ๑๐๕]

๑๗ ตุลาคม ๒๕๔๙

สวนอุศม์จัดพิมพ์ครั้งที่ ๑
จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

ยึดมั่นมั่นกัดแน่น

ชอบยึดมั่น ระวางมั่น จะกัดเอา
เพราะความเขลา ยึดมั่น มีตัณหา
อุปาทาน กอดรัด มัดวิญญาณ
อยู่ดีดี ก็เป็นบ้า มาทันที

ยึดสิ่งใด สิ่งนั้น แหละมั่นกัด
กิน, กาม, เกียรติ สารพัด กลีหรือศรี
หรือแม่บุตร ภรรยา และสามี
ความชั่วดี บุญหรือบาป จงทราบกัน

แม้รสสุข ที่อร่อย อยู่กับใจ
ชั้นที่อร่อย แน่ยิ่งไป, ถ้ายึดมั่น
จะกลายเป็น ยักขา ขึ้นมาพลัน
แล้วห้าห้า กัดเอา อย่าเขลาเอ๋ย ฯ

ไมททพลาตาม โธม,
๑๓ พย. ๕๕

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอิทัปปัจจยตา

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

ธรรมเทศนาในตอนที่ ๓ นี้ เป็นการกล่าวติดต่อไปจากตอนที่ ๒ ในลักษณะที่เป็นการปฏิบัติต่อสิ่งที่เรียกว่าอิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นธรรมะสูงสุด. ปฏิบัติสำเร็จแล้ว ให้เกิดบุคคลผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, ทั้งที่เป็นหัวหน้า ผู้เป็นต้นกำเนิด และที่เป็นบริวาร คือพระสงฆ์ทั้งปวง ปฏิบัติถูกต้องแล้วก็ดับทุกข์ได้. สรุปการปฏิบัตินั้นไว้ เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติที่ดำเนินไปโดยสายกลาง.

คำว่ามัชฌิมาปฏิปทา ที่เราได้ยินกันอยู่ คู่กันกับอริย-
สัจสี่นั้น ก็คืออริยอัฏฐังคิกมรรค, กล่าวไว้ตรงๆในรูปนั้น
ซึ่งเป็นการดำเนินไปในทางกลาง ระหว่างกามสุขัลลิกานุโยค
กับอิตถกิลมถานุโยค. ถ้าจะประมวลมาโดยทั่วถึงแล้ว อาจ
จะแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท หรือ ๓ อย่างด้วยกัน.

สายกลาง คือไม่ดึง ไม่หย่อน

คือเมื่อกล่าวโดยคำพูด ก็กล่าวได้ว่า เป็นความไม่
ดึงไม่หย่อน. สายกลางในที่นี้คือไม่ดึงไม่หย่อน นั้น
ภาษาชาวบ้านทั่วไป, ไม่เปียกไม่แห้ง เปียกก็คือหย่อน แห้ง
ก็คือดึง แต่ว่าเป็นทางสายกลาง ไม่เปียกไม่แห้ง ไม่หย่อนไม่ดึง.
ในขั้นแรกนี้ ยังมีลักษณะสำหรับมีตัวตน ซึ่งเป็นผู้กระทำ หรือ
จะกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็ว่า พุดกันโดยโลกียโวหาร คือระดับ
ของชาวบ้าน. มีตัวตนเป็นบุคคลผู้ได้รับผล ยังมีผลเป็น
ดีเป็นชั่ว ในระดับบุคคลที่ยังมีผลดีผลชั่ว ยึดถือในผลดีผล
ชั่ว. บุคคลนั้นยังรู้สึกความที่มีผลดีมีผลชั่ว จึงได้ดำเนินตน
ไปในทางสายกลาง เพื่อผลอันดี อยู่อย่างมีความสุข เหมือน
ที่เราได้ยินได้ฟังกันทั่วไป ว่าให้เดินไปสายกลาง ไม่ดึง

ไม่หย่อน; นี่ก็พวกหนึ่ง.

สัมมัตตะ ภาวะแห่งความถูกต้อง

ที่นี้อีกพวกหนึ่งที่จะพูดได้ ก็คือ เล็งถึงภาวะแห่งความถูกต้อง เป็นสัมมา ซึ่งก็ยังคู่กันอยู่กับมิจา ซึ่งตรงกันข้าม, เดินไปในทางของสัมมา. นี่ก็เรียกว่า ยังเนื่องอยู่กับการคิดนึกที่มีตัวตน ให้ตัวตนดำเนินไปดี เพื่อสู่ความหมดดีหมดชั่ว เหนือดีเหนือชั่ว, เรียกว่าเริ่มที่จะเข้าไปในเขตของโลกุตตระ. ที่เรียกว่าสัมมา ก็แปลว่าถูกต้อง, ถูกต้องในที่นี้ หมายถึงความมีคุณค่าดับทุกข์ได้; ถ้าพูดถึงประโยชน์ ก็เรียกว่ายังมีความต้องการในประโยชน์.

สัมมาคือความถูกต้องนั้น จำแนกไว้เป็น ๘ อย่างก็มี ๑๐ อย่างก็มี. ถูกต้องในการประพฤติหรือกระทำ จำแนกไว้ ๘ อย่าง คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ; นี่เป็นความถูกต้องสำหรับปฏิบัติ เนื่องอยู่กับการปฏิบัติ. ความถูกต้องอีก ๒ อย่างเพิ่มเข้ามา คือ สัมมาญาณะ และสัมมาวิมุตติ นี่เป็นผลของการปฏิบัติ

เกิดญาณที่ถูกต้อง ก็เกิดวิมุตติที่ถูกต้อง. ๑๐ อย่างนี้ถ้ามา
กันทั้ง ๑๐ ก็เรียกว่า สัมมัตตะ ภาวะแห่งความถูกต้อง.

ความเนืองกันของอริยสัจ ๔

อิทัปปัจจยตา และอัญญังคิกมรรค

ท่านทั้งหลายก็ได้ยินได้ฟังจนชินแล้ว เรื่องอริย-
มรรคมีองค์ ๘ แต่ควรจะเข้าใจให้ยิ่งขึ้นไป ในการปฏิบัติ
อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น ให้รู้ถึงความที่สัมพันธ์กันอย่างไร หรือ
ว่าสนับสนุนกันอย่างไร.

ปัญญาต้องมาก่อน

โดยหลักทั่วไป ก็คือ สัมมาทิฏฐิจะต้องมาก่อน
เหมือนกับตัวนำ คล้ายๆ ว่าเป็นเข็มทิศ เป็นแผนที่
สำหรับนำทาง. เรื่องของสัมมาทิฏฐิจึงต้องรู้เรื่องความทุกข์
เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์.
เมื่อรอบรู้ในสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็จะได้รู้ว่าเดินไปอย่างไร หรือ
ปรารถนาที่จะเดิน เพราะอะไรดีแล้วว่ามันเป็นอย่างไร ก็
ปรารถนาที่จะเดิน.

รู้ว่าเดินอย่างไร และปรารถนาที่จะเดิน นี่ก็มี

ความหมายมาก เพราะคนเราไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอย่างไร ก็ไม่
เกิดความคิดที่จะกระทำ จึงต้องมีความรู้ที่ถูกต้องในเรื่อง
นั้น ๆ ว่ามีความสัมพันธ์กันอยู่อย่างไร.

ความทุกข์คือปัญหา หรือสิ่งที่เลวร้าย ที่จะต้อง
กำจัดให้หมดไป และป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นอีก, มาจากตัณหา
คือความอยากด้วยอำนาจของความโง่ คืออวิชชา มีสายยาว
ในการที่ส่งต่อกัน คือกระแสตีปปัจจยตา ฝ่ายที่เกิด
ความทุกข์; ท่านระบุไปที่ ความอยากที่มาจากความโง่.
ความอยากหรือความต้องการที่ไม่ได้มาจากความโง่นั้น ไม่
อยู่ในข้อนี้ ไม่ได้อยู่ในส่วนนี้ เพราะว่าความปรารถนาที่
ถูกต้อง โดยสัมมาทิฐินั้น ไม่ได้ทำให้เกิดความทุกข์.
ความอยากโดยมิจฉาทิฐิ หรือโดยอวิชชาเท่านั้น ที่จะทำให้
เกิดความทุกข์ เป็นปฏิจสมุปบาทสายทำให้เกิดความทุกข์
หรือเป็นไปตาม กฎของอิทัปปัจจยตาฝ่ายที่ผิด คือฝ่ายที่จะ
ให้เกิดความทุกข์.

ธรรมะแท้ ๆ ตัวธรรมะแท้ ๆ นั้นเป็นวัตรธรรมชาติ
ไม่มีเรื่องผิดเรื่องถูก, มันมีแต่ว่า ถ้าอย่างนี้มีแล้วอย่างนี้
ก็ต้องมี ถ้าอย่างนี้มีแล้ว อย่างนี้ก็ต้องมี; มันไม่รู้เรื่องสุข

เรื่องทุกข์ เรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องดีเรื่องชั่ว
นี้มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ.

แต่เมื่อมันมาเกี่ยวข้องกับจิตใจของมนุษย์ มนุษย์ก็
เอาความรู้สึกของตัวเองเป็นใหญ่; ถ้ามันเจ็บปวดทรมาน ไม่
เป็นที่ถูกใจ ก็จัดไว้เป็นฝ่ายชั่ว ฝ่ายบาปหรือฝ่ายทุกข์. นี่
ขอให้รู้ว่า มันเป็นเรื่องความรู้สึกของมนุษย์ ต่อบางสิ่ง
บางอย่าง ในกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา. เรามาหลงใน
ส่วนที่รู้สึกเอาเอง ว่าดีว่าชั่ว ว่าสุขว่าทุกข์ ว่าบุญว่าบาป; ทั้ง
ที่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตานั่น มันไม่มีความรู้สึกในตัวมัน
ที่จะเป็นบุญบาป ดีชั่ว สุขทุกข์. มันมีแต่ความตายตัว
แน่นอนว่า เมื่อมีสิ่งนี้ ก็ต้องมีสิ่งนี้, เมื่อมีสิ่งนี้ จะต้องมีสิ่ง
นี้, เมื่อมีสิ่งนี้ ก็ต้องมีสิ่งนี้ เป็นสายไป จนกว่าจะถึงจุด
สุดท้าย แห่งเรื่องนั้นๆ; เราเรียกว่าอิทัปปัจจยตาฝ่ายผิด
หรือฝ่ายให้เกิดทุกข์ นี่เราว่าเอาเอง เราบัญญัติให้.

ที่นี้ก็รู้ต่อไปถึงความดับทุกข์ หรือนิโรธ คือ
ทุกข์ดับไป โดยเหตุโดยปัจจัย โดยกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา
อีกฝ่ายหนึ่ง คือฝ่ายที่จะดับทุกข์ ก็ตรงกันข้าม, หรือเป็น
ไปในลักษณะที่ตรงกันข้าม คือมีวิชา มีปัญญา หรือมี

สัมมาทิฏฐินั่นเอง เป็นตัวการสำคัญ นี่เรียกว่ารู้อย่างถูกต้อง
แล้วก็ครบถ้วน คือรู้ถูกรู้จริง แล้วก็รู้เพียงพอ.

นี่เราจะต้องมีสัมมาทิฏฐิชนิดนี้ จึงจะเหมือนกับว่า
รู้ทุกทิศทุกทางว่าทางไหนไปไหน, ทางไหนไปไหน แล้วก็
เลือกเอาฝ่ายที่ตัวเองปรารถนา คือดับทุกข์ได้. สัมมา-
สังกัปไปนั้น มันก็บอกชัดเจนอยู่แล้วว่า เป็นความปรารถนา
แต่มันเป็นสัมมา คือเป็นความปรารถนาที่ถูกต้อง ก็รู้ดีทั่ว
ถึงแล้ว ว่าอะไรเป็นอย่างไร. แล้วก็รู้เลือกปรารถนาที่ตน
ควรจะต้องการ คือไม่มีความทุกข์นั้นแหละ.

ตามมาด้วยศีล

แล้วก็ลงมือทำตามทีปรารถนา คือฝ่ายถูก จึงมีการ
พูดจาที่ถูกต้อง มีการงานที่ถูกต้อง มีการดำรงชีวิตที่ถูกต้อง.

พูดจาถูกต้อง ก็คือไม่เกิดโทษแก่ฝ่ายใด แต่เกิด
คุณแก่ทุกฝ่าย เราเลือกเอาอิทัปปัจจยตาฝ่ายนี้ ไม่เลือกเอา
ฝ่ายผิด ที่จะให้เกิดทุกข์.

การทำการงานก็ถูกต้อง คือรู้จักทำแต่สิ่งที่เกิดคุณ
หรือดับทุกข์ได้ โดยส่วนเดียว,

การดำรงชีวิตอยู่ก็ถูกต้อง ไม่มีปัญหาไม่มีความ

ทุกข์เกิด เพราะการดำรงชีวิตนั้น.

นี้เรียกว่า วาจาถูกต้อง การกระทำทางกายถูกต้อง การดำรงชีวิตโดยส่วนใหญ่อีกถูกต้อง ซึ่งบัญญัติให้เรียกว่า ศีล ความมีศีล คือความถูกต้อง ๓ ประการนี้.

๓ องค์สุดท้ายคือเรื่องทางจิต

ที่นี้ก็ไปถึงเรื่องทางจิต คือ สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

วายามะคือความบากบั่น รุดไปข้างหน้าเรื่อยไป นี้มันก็ต้อง เพราะว่ามันมีสัมมาทิฐิ เป็นตัวแรกเป็นตัวนำ เหมือนกับแผนที่ตั้งที่กล่าวแล้ว.

สัมมาสติ คือระลึก ในลักษณะรู้สึกตัว ควบคุม ความถูกต้องนี้ไว้ได้ นี้เรียกว่าสติ. คำว่าระลึกในที่นี้ คือระลึก อยู่ในความถูกต้อง เพื่อจะควบคุมความถูกต้อง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของสัมมาทิฐิ. สติแปลว่าความระลึก ที่จริงมันก็คือความแล่นไปแห่งจิตที่มีความรู้ แปลว่าแล่นไปเหมือนกับแล่นไปตรวจตรา แล่นไปรู้สึก. มันมีความถูกต้องอยู่ทุกหนทุกแห่ง เมื่อเกิดอะไรขึ้น ความระลึกนี้ก็เร็วพอที่จะควบคุมเหตุการณ์นั้นๆได้ แม้จะรวดเร็วเพียงไร ก็เกิด

ขึ้นรวดเร็ว เพื่อจะควบคุมได้; ดังนั้นจึงสามารถควบคุม
กิเลส ที่ไวยิ่งกว่าสิ่งใดได้ เพราะอำนาจของสติที่เพียงพอ
และมีความเร็วพอ.

คำว่าสตินี้ ถ้าเพียงพอก็หมายความว่า มีความเร็ว
เพียงพอ ที่จะขณเอาปัญญาหรือสัมมาทิฏฐิมาใช้แก้ไขปัญหา
หรือที่ถูกก็คือ ควบคุมกระแสแห่งอิทัปปัจจยดาให้มัน
ถูกต้อง. คนเราโดยมากสติไม่พอ คือระลึกได้ไม่ทันทั่วทั้งที่
บางทีก็ไม่ได้ระลึกเสียเลย, ระลึกไม่พอ ไม่ทันทั่วทั้งที่ ก็
หมายความว่าไม่เอาปัญญาหรือสัมมาทิฏฐิมาทันทั่วทั้งที่ แก่
เหตุการณ์นั้นๆ; เรียกว่าสติมันไม่ถูกต้อง คือความรวดเร็ว
แห่งจิตมันไม่ถูกต้อง คือมันไม่เพียงพอ ไม่เร็วพอนั่นเอง.

ที่นี้ก็มาถึงอันสุดท้าย คือสัมมาสมาธิ ความดำรง
อยู่อย่างมั่นคง มันเปลี่ยนแปลงไม่ได้, มันดำรงอยู่ใน
ความถูกต้อง อย่างที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้; นี้เราก็เรียกว่า
สัมมาสมาธิ ความตั้งจิตมั่นในความถูกต้องนั้นๆ.

ท่านถือเอาสัมมาสมาธินี้เป็นตัวการ หรือเป็นตัว
ประธาน ที่จะต่อสู้กับกิเลสตัณหา หรือว่ามีกระแสแห่งอิทัป-
ปัจจยดาที่เป็นไปในทางถูกต้องอย่างแน่ๆ อย่างมั่นคง และ

ดำรงอยู่ จนเข้าศึกษาศตวรรษต่อไป; เรียกว่า ๘ ประการนี้
ทำงานสัมพันธ์กัน.

สัมมาทิฐิ ถ้าเปรียบด้วยกองทัพ ก็เป็น กองทัพหน้า
ที่ออกไปตรวจสอบสิ่งทั้งหลายทั้งปวงถูกต้อง ว่าเราจะรบ
มันอย่างไร, แล้วก็ให้ ทัพพลวง คือสัมมาสมาธินี้ ตั้งมั่นอยู่
อย่างไร, ส่ง กองทัพปลีกย่อย ต่างๆ นาๆ ชนิด ออกไป
ทำงานตามหน้าที่อย่างไร; มันรวมกันเป็นเรื่องเดียวกัน ก็
ชนะเข้าศึกได้. อย่างนี้เรียกว่าความถูกต้อง คืออริยมรรค
มีองค์ ๘ ประการ ในส่วนการกระทำ.

ถ้ากระทำได้ตามนั้น ก็เกิดญาณ หรือญาณุตตญาณ-
ทัศนะตามที่เป็นจริง ทำลายกิเลสหรือเข้าศึกษาตามธรรมชาติ
ของสิ่งนั้น ซึ่งมันเป็นอย่างนี้เอง. เราไม่ต้องขอร้องให้ไฟ
เป็นของร้อน ไฟมันเป็นของร้อนเอง, มันร้อนแล้ว มันก็
เผาสิ่งที่เข้ามาแตะต้องได้. สิ่งที่เราเรียกว่าญาณทัศนะ หรืออริย-
มรรคที่เป็นฝ่ายผล มันจึงมีความสามารถในการที่จะทำลาย
กิเลส, ผลก็เกิดขึ้น คือหลุดพ้น เป็นความหลุดพ้น. นี่
เรียกว่าญาณทัศนะเป็นไปจนถึงที่สุด ในการที่จะทำอาสวะให้
สิ้นไป, นี่ก็ได้เกิดขึ้นทำหน้าที่ของคน มีผลสุดท้ายคือ

วิมุตติหลุดพ้นจากความทุกข์.

ขอให้ดูลักษณะที่องค์แห่งมรรคทำหน้าที่ จะเห็นได้ว่าทำหน้าที่ตามกฎอิตฺถปัจจยตา หรือคือกระแสแห่งอิตฺถปัจจยตานั่นเอง แต่มันเป็นไปในฝ่ายที่จะเกิดผลอย่างนี้ คืออย่างที่มนุษย์ควรจะต้องการ. กฎเหล่านี้เป็นธรรมชาติ ไม่มีความรู้สึกนึกคิดเหมือนคนเรา แต่มันเป็นกฎที่มีอยู่อย่างนี้ เมื่อมันทำหน้าที่ มันก็ทำอย่างนี้.

นี่ก็ยังเป็นเรื่องที่ว่า เนืองอยู่กับตัวตน คือเหมือนกับมีบุคคลที่เป็นผู้รู้สึก; แม้จะเรียกว่าญาณ เกิดความรู้ ความคิดนึกโดยไม่ต้องมีตัวตน แต่มันยังเกี่ยวกับความรู้สึกของจิตใจ ของสิ่งที่เราเรียกกันว่าบุคคล คือจิตใจที่ยังรู้สึก สุขทุกข์ ต้องการจะปราศเสียซึ่งความทุกข์ ให้ได้รับความสุข. ฉะนั้นจึงมีส่วนแห่งโลกียธรรมในขั้นสุดท้าย มีส่วนที่จะออกไปจากโลก เพื่อไปสู่โลกุตตระ ก็เรียกว่าอันดับสุดท้าย หรือขั้นสุดท้ายของโลกียธรรมก็ได้, มันมีความรู้สึก สุขและทุกข์ ได้และเสีย ผิดชอบชั่วดี มาเต็มที่.

ทีนี้ก็จะข้ามให้พ้นไปเสียจากความเป็นอย่างนั้น ไปสู่เหนือชั่วเหนือดี เหนือบุญเหนือบาป เหนือสุขเหนือทุกข์

ที่เรียกกันว่า นิพพาน.

เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง

ทีนี้ก็มาถึงความหมายที่ ๓ หรือความรู้กลุ่มที่ ๓ เกี่ยวกับอหัตตปัจจัยตา นั่นคือรู้จริงสูงขึ้นมา จนไม่มองเห็นว่า มันดีชั่ว สุขทุกข์ บุญบาปอะไร มันเป็นแต่เพียงเช่นนั้นเอง. มันเป็นภาวะแห่งความเป็นเช่นนั้นเอง ตามกฎของธรรมชาติล้วน ๆ คืออหัตตปัจจัยตาที่ไม่ถูกบัญญัติความหมายเป็นฝ่าย ๆ เป็นฝ่ายที่น่าปรารถนาบ้าง ไม่น่าปรารถนาบ้าง; มันเลิกความรู้สึกอย่างนั้น มันมองเห็นชัดว่าเป็นกระแสที่ปัจจัยตาเป็นไปตามธรรมชาติ.

ถ้ารู้เห็นอย่างนี้ ก็เรียกว่า เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง ความเป็นเช่นนั้นเอง, ดีก็เช่นนั้นเอง ชั่วก็เช่นนั้นเอง ปนกันก็เช่นนั้นเอง, กระทั่งขึ้นไปถึงว่าแม้ไม่ดีไม่ชั่ว มันก็เช่นนั้นเอง เห็นอดีเห็นอชัวก็นั้นเอง ยังดียังชั่วอยู่ก็เช่นนั้นเอง. มันเอามาเป็นเช่นนั้นเองเสียหมด ไม่มีอะไรเหลือ มันก็เลิหมดความยึดถือ ดีชั่ว บุญบาป สุขทุกข์ เป็นต้น เรื่องมันก็จบกัน.

คนที่ปัญญาแก่กล้าถึงที่สุด เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง
 อย่างที่พูดกันแล้วในตอนเย็น ว่าตถาหรือตถตา ความเป็น
 เช่นนั้นเอง, อวิตถา อวิตถตา ความไม่ผิดจากความเป็น
 เช่นนั้น ก็คือเป็นเช่นนั้นเอง, อนัญญตถตา หรือ อนัญญตถา
 ความไม่เป็นโดยประการอื่น นอกไปจากความเป็นอย่างนั้น,
 รัम्मัญญิตถตา เป็นความตั้งอยู่ตามธรรมดา, รัम्मนิยามตา
 เป็นกฎตายตัวของธรรมดา, อิทัปปัจจยตา เป็นอิทัปปัจจยตา
 คือมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น มันก็แสดงให้เห็น
 ว่าเป็นอนัตตา ไม่มีตัวกู ของกู ที่ตรงไหน แล้วมันเป็น
 สุธัญญตา คือว่างจากความเป็นตัวตน หรือว่างจากสิ่งที่เป็น
 ที่ตั้งแห่งความยึดถือ.

คำพูดนี้เป็นคำพูดที่สำคัญ คือว่างจากสิ่งที่เป็นที่ตั้ง
 แห่งความยึดถือ ยึดถือไม่ได้ เพราะมันเป็นเช่นนั้นเอง และ
 ว่างจากสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งการบัญญัติสมมติ. เมื่อมองเห็น
 ของจริงแล้ว มันจะเห็นว่า ไม่อาจจะบัญญัติว่าอะไร, ไม่อาจ
 จะสมมติว่าอะไร ไปบัญญัติว่าสัตว์ ว่าคน มันก็โง่ เพราะมัน
 ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่คน, ไปสมมติว่าสัตว์ ว่าคน ว่าคนนั้นคนนี้
 นาย ก นาย ข นาย ค บุตรภรรยาสามี นี่มันก็เป็นเรื่อง

สมมติ; เมื่อยังหลงอยู่ ก็หลงไปตามสมมติ. เมื่อเห็นอิทัปปัจจยตา ก็ไม่อาจจะหลงไปตามสมมติ แล้วก็ไม่อาจจะบัญญัติให้หลงว่าดีว่าชั่ว ว่าบุญว่าบาป ว่าสุขว่าทุกข์ เป็นต้น จะไม่หลงอยู่ในบัญญัติ.

คนบุญชนไม่รู้เรื่องนี้เลย ก็หลงในสมมติ และหลงอยู่ในบัญญัติ, สมมติว่าสัตว์ ว่าคน เป็นต้น. แล้วก็ไปบัญญัติว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นชั้นเป็นเชิง ซึ่งมันยังโง่ น้อยกว่าสมมติ ไ้สมมติมันโง่ถึงที่สุด บัญญัตินี้มันยังโง่สัก ครั้งหนึ่งได้ จึงไปบัญญัติเอาตามความรู้สึก.

เดี๋ยวนี้มันหมดสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งการสมมติหรือการบัญญัติ, เมื่อไม่บัญญัติไม่สมมติอะไร มันก็ไม่ยึดถืออะไร เพราะความยึดถือมันยึดถือไปตามความหมายของการสมมติและการบัญญัติ. ฉะนั้นผู้ที่เห็นอิทัปปัจจยตา ถึงที่สุดแล้ว มันเห็นตถตา คือเช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง อยู่ตามธรรมชาติ ไม่รู้จะสมมติ ไม่รู้จะบัญญัติว่าอะไรไปทำไมกัน, ให้มันเหลืออยู่แต่ความเป็นเช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง จะเป็นขั้นไหนตอนไหน ต้องเป็นเช่นนั้นเองให้หมด.

อวิชชาให้เกิดสังขารก็เช่นนั้นเอง, สังขารให้เกิด

วิญญาณก็เช่นนั้นเอง, วิญญาณให้เกิดนามรูปก็เช่นนั้นเอง, นามรูปให้เกิดอายตนะก็เช่นนั้นเอง, อายตนะให้เกิดผัสสะก็เช่นนั้นเอง, ผัสสะให้เกิดเวทนาจิเช่นนั้นเอง, เวทนาให้เกิดตัณหากิเช่นนั้นเอง, ตัณหาให้เกิดอุปาทานก็เช่นนั้นเอง, อุปาทานให้เกิดภพก็เช่นนั้นเอง, ภพให้เกิดชาติก็เช่นนั้นเอง, ชาติให้เกิดทุกข์ทั้งปวงก็เช่นนั้นเอง.

นี่เห็นอิทัปปัจจยดาหรือปฏิจสมุปบาทต้องเห็นอย่างนี้ คือเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง, คือเห็นความเป็นอิทัปปัจจยดา เรียกว่าเห็นเช่นนั้นเอง, เห็นเช่นนั้นเอง คือเห็นอิทัปปัจจยดา เห็นอิทัปปัจจยดา คือเห็นเช่นนั้นเอง ทุกชั้นตอนของมัน แล้วแต่ว่าจะอยู่ในระดับไหน จึงจะเรียกว่าเห็นชัดลงไปจริง ๆ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความสมมติหรือบัญญัติแต่ประการใด. อิทัปปัจจยดาที่ขึ้นมาถึงขั้นนี้ มันไม่มีตัวตนแล้ว, มันไม่มีความหมายแห่งตัวตนแล้ว มันจึงไม่มีความหมายแห่งดิชั่ว บุญบาป สุขทุกข์, มีแต่ธรรมชาติ หรือ กิริยาอาการแห่งการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ.

รู้ถึงขนาดนี้แล้ว ไม่เกิดความหมาย ว่าดิชั่ว บุญบาป สุขทุกข์, ความคิดที่จะปรุงแต่งสิ่งใด ๆ ก็ไม่มี ไม่อาจจะ

เกิดความคิดปรุงแต่งสิ่งใด ๆ ว่าอย่างไร, จะมีอารมณ์อะไรเข้ามา มันก็ไม่รับเอาด้วยความโง่ความหลง. อารมณ์ใด ๆ เข้ามา มันก็รับเอาด้วยความรู้อันถึงที่สุด ว่ามันเช่นนั้นเอง มันเช่นนั้นเอง หรือจะเรียกว่าอิทัปปัจจยตา ก็ได้, อิทัปปัจจยตานั่นแหละคือเช่นนั้นเอง เพราะมีสิ่งนี้ ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ๆ ก็เกิดขึ้น มันมีเท่านี้ มันเช่นนั้นเองเท่านี้; นี่อิทัปปัจจยตาในระดับสูงสุดนี้ มันเห็นความเป็นเช่นนั้นเอง.

อิทัปปัจจยตาเป็นกฎของธรรมชาติ สติปัญญาของคนเห็นได้ลึกลับบ้าง ไม่ลึกลับบ้าง เห็นเพียงตื้น ๆ บ้าง; มันจึงมีการเห็นที่ลึกยิ่งขึ้นไป ลึกยิ่งขึ้นไป ลึกยิ่งขึ้นไป ในลักษณะอย่างนี้. เมื่อไม่ลึกพอ, ยังไม่ลึกพอ ก็จะเห็นว่า มีสุขและมีทุกข์ มีบุญมีบาป มีชั่วมีดี มีสัมมามีมิจจาอยู่นั่นแหละ. ถ้าเห็นลึกเข้าไป มันก็จะพ้นจากความเห็นอย่างนั้น กระทั่งว่ามันไม่มีมิจจามันไม่มีสัมมา เพราะว่าทั้งสัมมาทั้งมิจจา มันก็เป็นเช่นนั้นเอง, จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ก็เช่นนั้นเอง, จะเป็นดีหรือชั่วก็เช่นนั้นเอง, จะเป็นบุญหรือบาปก็เช่นนั้นเอง. ไปยึดถือเข้าแล้วมันกัดเอาทั้งนั้นแหละ มันกัดเอาเจ็บปวดทั้งนั้นแหละ ความดีความชั่วไป

ยึดถือเข้าเถอะมันกัถ กัถเท่ากันแหละ มันกัถเอาเท่ากัน, บุญหรือบาปก็เหมือนกัน ไปยึดถือเข้าเถอะ มันจะกัถเอาเท่ากันแหละ, ดีชั่ว บุญบาป สุขทุกข์ ได้เสีย แพ้ชนะ อะไรก็ตามมันเป็นคู่ๆๆๆไม่รู้ว่าจะก็คู่ ไปยึดถือเข้ามันกัถเอาทั้งนั้น; ผู้ที่เข้าถึงความจริงแห่งอิทัปปัจจยตา ไม่เกิดความรู้สึกยึดถือสิ่งใด ๆ.

เมื่อไม่เห็นอิทัปปัจจยตา มันก็ยังโง่อยู่ จะยึดถือว่าดีบ้างชั่วบ้าง บุญบ้างบาปบ้าง สุขบ้างทุกข์บ้าง แพ้บ้างชนะบ้าง ซึ่งเป็นคำพูดตามธรรมดา ที่มนุษย์ก็ต้องใช้กันอยู่ ตามความรู้สึกของตน ๆ. ครั้นเป็นผู้เห็นอิทัปปัจจยตา อยู่เหนือกิเลสสิ้นอาสวะแล้ว ก็ต้องพูดคำพูดชนิดนี้ เพราะต้องพูดกับคนที่ไม่รู้ ในโลกนั้นแหละ. คนที่ยังไม่รู้อะไรในโลกยังมีอยู่ทั่วไป เมื่อต้องพูดกับคนชนิดนี้ มันก็ต้องพูดภาษาชาวบ้านนั้นแหละ ภาษาคนไม่รู้ นั้นแหละ.

ปากอย่างใจอย่าง

ดังนั้นพระอริยเจ้าหรือพระพุทธเจ้า ท่านก็ยังต้องตรัสด้วยคำพูดของบุถุชนนั้นแหละ : เช่นพูดว่า มีเรตถาคคบ้าง มีเธอทั้งหลายบ้าง, มีดีมีชั่ว มีบุญมีบาป มีสุข

มีทุกข์ มีกุศลมีอกุศล ไปตามเรื่องของคนที่ยังไม้รู้ความจริง
ข้อนี้.

ฉะนั้นอย่าได้สงสัยว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงตรัสคำ
ว่าดีชั่ว บุญบาป สุขทุกข์ ตัวยตถาคต ตัวยท่านทั้งหลาย; นี้
มันเป็นเรื่องพูดเท่านั้นแหละ. มันต่างกันตรงที่ว่า บุญชน
พูดอย่างไร เขารู้สึกอย่างนั้น แต่ถ้าพระพุทธเจ้าหรือผู้หลุด
พ้นแล้ว ท่านพูดอย่างไร ใจก็ไม้ได้รู้สึกอย่างนั้น; ท่านสอน
คนให้ทำดีนี้ ท่านก็ไม้ได้หลงใหลในความดี แล้วไม้รู้สึกว่
มันดีเตอะไร มันเป็นอิทัปปัจจยตา คือเช่นนั้นเอง.

ตรงนี้จะต้องขอพูดว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่าน
เป็นคนปากอย่างใจอย่าง ปากพูดไปอย่าง แต่ใจรู้สึกไป
อีกอย่าง. ถ้าพูดว่า ฉัน ฉันมาแล้ว ฉันพูดกับเธอ แต่ในใจ
ไม้รู้สึกอย่างนั้น ไม้รู้สึกว่ามีตัวฉันมาแล้ว หรือพูดกับเธอ; นี้
เป็นคนปากอย่างใจอย่างเห็นไหม. แต่ถ้าปุ่ฤษณแล้ว พูด
อย่างไรก็รู้สึกอย่างนั้น ปากกับใจมันตรงกัน.

นี่ในระดับธรรมะสูงสุด หลักการพูดมันก็เปลี่ยนแปลง.
ในระดับชาวบ้านทั่วไปนี้ ถ้าพูดปากอย่างใจอย่าง ก็เป็นคนคด
คนโกง คนอันธพาล; แต่ถ้าในระดับพระอรหันต์แล้ว การ

พูด ปากอย่างใจอย่าง คือปกติ ไม่ใช่คนอันธพาล เพราะท่านเป็นสัตบุรุษสูงสุด แล้วต้องมาพูดด้วยภาษาของคนอันธพาลคือบุถุชน ทำให้เกิดอาการที่เรียกว่าปากอย่างใจอย่าง.

ถ้าเราอยากจะเดินตามพระอริยเจ้าเหล่านั้น ก็ศึกษาให้ดีเถอะ จนกระทั่ง เป็นคนปากอย่างใจอย่างอีกเหมือนกัน. พูดว่าฉัน ก็ไม่รู้สีกว่าฉัน, พูดว่าของฉัน ก็ไม่รู้สีกว่าของฉัน, พูดว่าบ้านของฉัน เรือนของฉัน บุตรภรรยาสามีของฉัน มันก็พูดไปด้วยปากอย่างใจอย่าง. พูดว่ามีอะไร ก็ไม่มีดอก ในจิตมันไม่ได้คิดว่ามี ไม่ได้ยึดถือว่ามี ไม่ได้ยึดถือว่าของตน.

คนที่ไม่มีกิเลส เพราะเห็นอิทัปปัจจยตาแล้ว มันเป็นอย่างนี้, มันเห็นความเป็นเช่นนั้นเองของทุกสิ่ง ไม่ต่างกันหรอก. มันเป็นเช่นนั้นเองทั้งนั้น นับตั้งแต่พระนิพพานสูงสุด ลงมาถึงขี้ฝุ่นเม็ดหนึ่งนี่, จะมีสักก็อย่างก็ ร้อยอย่างก็สุดแท้ มันเป็นเช่นนั้นเอง มันเช่นนั้นเอง เหมือนกันหมด. นี่เป็นไปถึงสูงสุดของกฎอิทัปปัจจยตาแล้ว เต็มไปด้วยความรู้แจ้งเห็นจริงโดยประจักษ์ ว่าเป็นเช่นนั้นเองทุกอย่างเป็นเช่นนั้นเอง. พวกสังฆคตธรรมก็เช่นนั้นเอง ไปตามแบบของสังฆคตธรรม, พวกอสังฆคตธรรมก็เป็นเช่นนั้นเอง

ไปตามแบบของอสังขตธรรม; นี่ความรู้เกี่ยวกับอิทัปปัจจยตามันเป็นอย่างนี้.

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอิทัปปัจจยตา

ที่นี้ก็มาถึงการปฏิบัติตัวจริง ที่เราจะมาใช้สำหรับเราที่ยังเป็นคนบุญชน เกลียดทุกข์รักสุข ต้องการความสุข มันก็ต้องปฏิบัติ คือการเอากฎอิทัปปัจจยตามาใช้ให้ถูกต้อง; ไม่ต้องเกิดความทุกข์ที่เราไม่ต้องการ ราวกับว่าพระเจ้ามาคุ้มครอง.

เมื่อพวกอื่นเขาอ่อนน้อมพระเจ้าให้คุ้มครองอย่างไรก็ตามใจเขาเถิด, ไฉ้เรานี้ปฏิบัติต่อพระเจ้าคือกฎอิทัปปัจจยตาให้ถูกต้องตามเรื่อง แล้วก็คุ้มครองเอง ไม่ต้องขอร้องให้คุ้มครอง. พระเจ้าของเราแท้จริงและยุติธรรม ไม่ต้องขอร้อง ไม่ต้องเช่นสรวง ไม่ต้องอ่อนน้อม โดยพิธีรีตองต่าง ๆ นั้น; ถ้าจะเรียกว่าขอร้องอ่อนน้อม ก็คือขอร้องอ่อนน้อมด้วยการปฏิบัติให้ถูกต้องให้ตรง ตามความหมายของอิทัปปัจจยตา หรือตามความหมายของกฎเกณฑ์อันนั้น.

ที่นี้ก็จะได้ดูกันต่อไป ว่าจะปฏิบัติอย่างไร. เรื่อง

อิทัปปัจจยตา คือ เรื่อง ปฏิจจสมุปบาท มีจัดไว้ ๒ รูปแบบ, ที่จัดไว้อย่างลึกซึ้ง ละเอียด เข้าใจได้เฉพาะผู้รู้ ก็คือ ปฏิจจสมุปบาทใหญ่ ขึ้นต้นด้วย อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป आयตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ทุกข์; นี่คนธรรมดา แรกศึกษาจะเข้าใจไม่ได้.

ที่พระองค์ตรัสสัณทธานั้น ขึ้นต้นที่อายตนะเรียกว่า อาศัยตากับรูป, อาศัยหูกับเสียง, จมูกกับกลิ่น ฯลฯ เป็นคู่ๆ เรียกอายตนะ.

คู่แรกคือตา เมื่อตาเห็นรูป ก็เกิดจักขุวิญญาณ คือ การเห็นทางตา. ตานี้มันก็เป็นธรรมชาติตามกฎอิทัปปัจจยตา มันมีแก้วตา มีเยื่อตา มีประสาทตา มีธาตุที่ประกอบกันขึ้นเป็นตา, ทุกๆ ปริมาณที่ประกอบกันขึ้นเป็นตา มันก็คือ อิทัปปัจจยตา.

ที่นี้รูปที่จะมากระทบตา มันก็ประกอบอยู่ด้วยส่วนต่างๆ ตามกฎของอิทัปปัจจยตา; รูปที่เห็นทางตามันก็คือสี ที่มีรัศมีที่จะแสดงออกมา เป็นสีนั้นสีนี้. ถ้าอย่างวิทยาศาสตร์พูด ก็พูดว่า แล้วยแต่คลื่นของแสงนั้น มันสั้นยาวอย่างไร สั้นยาวขนาดนั้น ก็ออกมาเป็นสีแดง, สั้นยาว

ขนาดนั้นก็ออกมาเป็นสีส้ม, สั้นยาวขนาดนั้นก็ออกมาเป็นสีเหลืองหรือเป็นสีเขียว, กระทั่งเป็นสีน้ำเงิน กระทั่งเป็นสีม่วง นี่เป็นต้น. นี่เรียกว่า วัณณวิภา แปลว่ารัศมีที่จะประกอบการแสดงออกมาเป็นสี นั่นคือรูป, ตาก็เห็น. รูปที่ตาจะเห็นได้ มันต้องมีลักษณะอย่างนี้ทั้งนั้น ประกอบด้วยคลื่นแสงที่ส่องออกมา ทำให้เป็นสีต่างๆ อย่างที่เราเห็นกันอยู่ในโลก. นี่เรียกว่า รูปนั้นมันก็คืออิทัปปัจจยตาฝ่ายที่จะเป็นวัตถุ สำหรับเห็น.

ตาเห็นรูปเกิดการเห็นทางตา เรียกว่า จักขุวิญญาน; ตาอย่างหนึ่ง รูปอย่างหนึ่ง จักขุวิญญานอย่างหนึ่ง ๓ ประการนี้ล้วนแต่เป็นอิทัปปัจจยตา. ตา รูป จักขุวิญญานทำงานร่วมกัน นี่ก็เรียกว่าผัสสะ, สิ่งที่เราเรียกว่าผัสสะจะเกิดขึ้นมาได้ ก็ต่อเมื่อ ๓ อย่างนั้นทำงานร่วมกัน, หรือว่า ๓ อย่างนั้นมันทำงานร่วมกันมันจึงเป็นเหตุให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ. ผัสสะทางตา เพราะตากระทบกับรูป แล้วเกิดจักขุวิญญานจน ๓ ประการนี้ทำงานร่วมกันอยู่ ก็เรียกว่าผัสสะ.

ทางตาเป็นอย่างไร ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ก็เป็นอย่างนั้น; ฉะนั้นจึงมีผัสสะได้ถึง ๖ ทาง.

ดังนั้นในวันหนึ่ง ๆ มันจึงมีผัสสะได้มาก เพราะมีถึง ๖ ทาง, ในแต่ละทาง ๆ มันก็ทำได้หลาย ๆ อย่าง หลาย ๆ ขนาด หลาย ๆ รูปแบบ ล้วนแต่เรียกว่าผัสสะ.

ผัสสะที่ต้องรู้จักและควบคุมให้ได้

สิ่งที่เรียกว่าผัสสะนี้แหละตัวร้าย จะเรียกว่าเป็นตัวสำคัญ ตัวการสำคัญ; ถ้าจัดการกับมันถูกต้อง มันก็ไม่เกิดความทุกข์, ถ้าจัดการกับมันผิดพลาด มันก็เกิดความทุกข์. ที่ว่าถูกต้อง ก็หมายความว่า ในผัสสะหรือในขณะแห่งผัสสะนั้นต้องมีสติมาทันทั่วทั้งที่, เอาความรู้ที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฎฐิ เป็นปัญญา เป็นวิชาอะไรมาทันทั่วทั้งที่ เพื่อควบคุมผัสสะนั้นไว้; อย่าให้สิ่งที่ตรงกันข้ามเข้ามาควบคุม. สิ่งที่ตรงกันข้ามนั้นก็คืออวิชชา มิจฉาทิฎฐิ เป็นต้น. ถ้าอวิชชาหรือมิจฉาทิฎฐิ เข้ามาควบคุมผัสสะแล้วเป็นได้เรื่อง ก็จะต้องเป็นทุกข์แน่นอน; ถ้าสติมีพอ ทำให้เกิดปัญญา, เกิดวิชา, เกิดแสงสว่าง, เกิดสัมมาทิฎฐิในผัสสะนั้น ควบคุมผัสสะนั้นไว้ได้; อย่างนี้ก็ปลอดภัย.

มันเป็นอย่างนี้ตามกฎหมายที่ปัจเจกบุคคล ใครบังคับไม่ได้;

ที่จะทำได้ ก็คือทำให้มันเข้ารูปล้ำร่ายกัน ผสมกลมกลืนไป ในทางที่จะไม่ให้เกิดทุกข์ คือให้มีสติ มาทันทั่วทั้ง ขนเอา ปัญญามาอย่างเพียงพอ ควบคุมผัสสะนั้นให้ทำหน้าที่ ภายใต้อำนาจการควบคุมของวิชาของปัญญา.

ผัสสะนั้นตามธรรมดาให้เกิดเวทนาออกมา, นี่ก็แน่นอนตายตัวที่สุดเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ผัสสะก็ต้องให้เกิดเวทนาออกมา. ทีนี้ถ้าผัสสะนั้นถูกควบคุมด้วยปัญญา ด้วยสัมมาทิฐิ เวทนาที่ออกมามันก็ถูกควบคุมมา; นี่แสดงอยู่ด้วยปัญญา ด้วยสัมมาทิฐิ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยินดียินร้าย. ถ้าเวทนาด้วยความโง่ ด้วยอวิชชาของผัสสะที่โง่ มันก็ออกมาเป็นเวทนาที่ยินดียินร้าย ถูกยินดียินร้าย ถูกความรู้สึกสุขทุกข์ชนิดที่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส.

ฉะนั้นผัสสะนั้นแหละเป็นจุดสำคัญ เรียกว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อก็ได้, มันจะเลี้ยวไปทางไหนล่ะ. มันจะเลี้ยวไปในทางให้เกิดทุกข์ หรือจะเลี้ยวไปในทางไม่ให้เกิดทุกข์? มันก็แล้วแต่สติ ที่จะขนเอาปัญญาหรือวิชามาทันทั่วทั้ง หรือหาไม่.

ธรรมปฏิบัติทั้งหลายก็คือวิธีการฝึกจิตโดยจิต

นี่พูดเป็นอุปมา เหมือนกับว่า มีอะไรจะไรมา; ที่จริงก็คือการปรุงแต่งที่ตรงนั่นเอง ปรุงแต่งให้เกิดอะไรขึ้นมา แล้วแต่ว่า มีการประพาสถูกผิดอย่างไร. จิตนั้นแหละ ได้รับการอบรมมาอย่างไร หรือกำลังได้รับการควบคุมอย่างไร; พูดแล้วมันก็ลำบาก เพราะมันไม่มีอะไร นอกจากจิตดวงเดียวเท่านั้น ไม่มีผู้หรือคนอะไรที่ไหนมาควบคุมจิต.

จิตมันเป็นสิ่งที่ประหลาดคือมันให้เกิดความรู้สึกที่เรียกว่าเจตสิกขึ้นมา เจตสิกนั้นแหละคือตัวปัญญา ตัวสติ ตัวอะไรต่างๆ, หรือที่ตรงกันข้าม ก็คืออวิชชา ความโง่ ความหลง. จิตนี้เป็นสิ่งที่เรียกว่ากายสิทธิ์ หรือว่ายิ่งกว่ากายสิทธิ์ คือมันมีอะไรที่จะทำให้รู้สึกได้และออกมา แล้วมีผลแก่มันนั่นเอง.

ที่เรียกว่าควบคุมจิต อะไรจะมาควบคุมจิต, ฝึกสังเวทนาที่ไหนมาควบคุมจิต? เปล่าทั้งนั้นเลย มันคือสิ่งที่จิตผลิตออกมา ที่เรียกว่าเจตสิก, จิตผลิตออกมา เป็นปัญญา เป็นวิชา เป็นสัมมาทิฐิ มันก็ควบคุมตัวมัน. ที่นี้ด้วยเหตุปัจจัยอย่างอื่น จิตมันผลิตอวิชชา มิจฉาทิฐิออก

มา มันก็ควบคุมตัวมันเอง ให้เป็นไปตามอำนาจของอวิชชาของมิจฉาทิฏฐิ เป็นต้น. ฉะนั้นคำที่เรียกว่าฝีกจิต, ควบคุมจิต, ทรมานจิตนี้ ใครที่ไหนละ ตัวคนที่ไหนมา; ไม่มีทั้งนั้นแหละ คือ สิ่งที่เกิดผลติดออกมาของมันเอง.

ถ้าจิตมันได้รับการอบรมมาดี โดยธรรมชาติ โดยตัวมันเอง มาแต่ต้น แล้วก็มาเพิ่มการอบรมตามหลักธรรมะที่สูงขึ้นไป. จิตนี้ก็วิ่งไวกในการที่จะผลิตเจตสิก ชนิดที่เป็นฝ่ายถูกต้องออกมาทันทั่วทั้งที แล้วก็ควบคุมตัวมันเองให้เป็นอย่างนั้น; ถ้ามันไม่เป็นอย่างนั้นก็ตรงกันข้าม มันก็เป็นไปในเรื่องของความทุกข์.

ธรรมะปฏิบัติทั้งหลายก็คือวิธีการฝีกจิตโดยจิต.
ฟังแล้วเหมือนกับคนบ้า ฝีกจิตโดยจิต ตามหลักของธรรมะให้จิตนั้นค่อยกลายเป็นจิตที่กิเลสเกิดไม่ได้ คือมันฉลาด มันรู้จริงยิ่งๆ ขึ้นไป รู้จริงยิ่งๆ ขึ้นไป จนกิเลสเกิดไม่ได้; นี่ระบบธรรมะที่รับเอาไปโดยจิต แล้วก็ฝีกจิตเอง ให้จิตนั้นกลายเป็นสิ่งที่ไม่ให้โอกาสแก่กิเลส.

จิตธรรมชาติเป็นประภัสสรไม่มีกิเลส แต่มันยังอ่อนแอ ถึงขนาดที่ว่ากิเลสเกิดได้ แล้วก็ป่วนทุกข์ทุกที. ที่นี้

มีระบบธรรมะมาฝึกจิตธรรมดาเช่นนี้ ให้เปลี่ยนแปลงเป็นกิเลสเกิดไม่ได้ จิตประภัสสรก็เป็นประภัสสรตลอดไป ไม่มีกิเลสมาเกิดขึ้น ก็ไม่เศร้าหมองและไม่มีความทุกข์.

เห็นอิทัปปัจจยตาแล้ว ตัวเราก็หมดไป

นี่คือกฎของธรรมชาติอันลึกซึ้ง แต่ก็อยู่ในขอบเขตของอิทัปปัจจยตาอย่างเดียวกัน ว่ามันต้องเป็นอย่างนั้นๆ เพราะเหตุอย่างนั้น เพราะเหตุอย่างนั้น, จิตประภัสสรตามธรรมชาติ ก็กระแสนิทัปปัจจยตาของความเป็นเช่นนั้น. ที่นี้เมื่อพูดกันเสียใหม่ ให้เปลี่ยนเป็นจิตที่กิเลสเกิดไม่ได้ มันก็เป็นอิทัปปัจจยตาในระดับนี้; ต่อไปนี้ไม่เกิดความทุกข์อีก ต่อไป มันก็เป็นอิทัปปัจจยตาในระดับนี้ จึงไม่มีอะไรที่ไม่เป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา.

ที่นี้เรา ก็คือจิตนั้นแหละ ถ้าจะมีเรา ก็ไม่มีอะไร นอกจากจิต จิตที่ยังโง่อยู่, จิตที่ยังโง่อยู่จึงจะรู้สึกว่ามีตัวเรา. ถ้าจิตมันฉลาดเต็มที่ด้วยการอบรมทางธรรมะแล้ว มันจะไม่เกิดความรู้สึกว่าตัวเรา, มันก็เห็นอิทัปปัจจยตา เห็นความเป็นเช่นนั้น เห็นธรรมชาติ ธรรมชาติล้วนๆ ธรรมชาติ

ล้วนๆ เป็นไปๆ หรือปรุ้งแตงกัน หรือเป็นไปตามกฎของ
อิทัปปัจจยตา. ดังนั้นจึงพูดว่า ถ้าเห็นธรรมะก็เห็นความ
จริง เห็นความจริงก็ไม่เห็นว่าตัวตน; แม้ว่าเวทนาจะ
เกิดขึ้นก็ต่ำกว่าเวทนาเท่านั้นแหละ ไม่ได้เป็นสุขหรือทุกข์ ที่
เป็นตัวตน หรือเป็นของของคน.

นี่จิตที่อบรมดีแล้ว มีปัญญา มีวิชา มีสติ เมื่อมี
อารมณ์มากระทบ แม้จะเร็วอย่างสายฟ้าแลบ มันก็ต้อนรับ
อย่างสายฟ้าแลบ คือถูกต้อง ไม่หลงในเวทนาที่เกิดขึ้น, และ
เวทนานี้ก็ถูกควบคุมมาดีแล้ว ด้วยปัญญา ตั้งแต่ในขณะ
แห่งผัสสะ เวทนาที่ไม่หลอกให้เรายินดียินร้าย.

เวทนาที่ควบคุมไม่ได้ คือ
ต้นทางของความทุกข์ทั้งปวง

ถ้ามันไม่ควบคุมมาด้วยสติปัญญา มันก็หลอกให้
ยินดียินร้าย คือเป็นสุขเวทนาจึงสำหรับจะยินดี, เป็นทุกข์
เวทนาจึงสำหรับจะยินร้าย; จิตที่สติไม่พอ ปัญญาไม่พอ
มันก็ไปหลงในเวทนานั้น จนยินดียินร้าย. ยินดีมันก็
เป็นเหตุให้เกิดความอยาก ไปตามความยินดี, ยินร้ายมันก็

ให้เกิดความอยาก ไปตามความยินร้าย; นี่เรียกว่าเกิด
 ตัณหาแล้ว เกิดความอยากแล้ว มาจากเวทนาที่มันเคลือบ
 ไว้ด้วยอวิชชา. ฉะนั้นเราจึงเกิดความอยากไปตามความยินดี
 คืออยากได้ อยากเอา อยากมี อยากยึดครอง. เกิดความ
 อยากไปตามความยินร้าย มันก็อยากจะฆ่าเสีย อยากจะทำ-
 ลายเสีย ประกาศตัวเป็นศัตรูกัน รบราฆ่าฟันกัน แย่งชิงกัน
 มันก็เกิดทุกข์.

ในโลกมีการทะเลาะวิวาทกัน มันมาจากความ
 ยินดี, หลงรัก มันก็อยากได้ มันก็หวงกัน. หวงกันนี้เป็น
 คำในภาษาบาลี เรารักอะไร เราก็หวงกันสิ่งนั้น ถ้าอะไรจะ
 เข้ามาเอา ก็เกิดปะทะกัน; นั่นแหละคือการทะเลาะวิวาทกัน
 รบราฆ่าฟันกัน ขนาดใหญ่ก็เรียกว่าสงครามบ้าง มหา-
 สงครามบ้าง ที่มนุษย์กำลังมีอยู่ในโลกนี้เกือบจะตลอดเวลา.
 นี่แหละเวทนาโง่ ทำให้เกิดความอยากที่โง่, ความอยากที่โง่
 นี่ เราเรียกว่าตัณหาบ้าง โลภะบ้าง หรืออะไรก็ตามแล้วแต่
 จะเรียก เป็นฝ่ายหนึ่งทีเดียว คืออยากด้วยความโง่. แต่ถ้า
 อยากหรือต้องการด้วยสติปัญญา อย่าไปเรียกมันว่าความโลภ
 อย่าไปเรียกมันว่าตัณหาเลย, คำว่าความโลภหรือตัณหา

เก็บไว้สำหรับอยากด้วยความโง่ อยากด้วยอวิชา.

ค้นหาคำนี้ในภาษาบาลี ท่านมุ่งหมายว่าอยากด้วยความโง่ คืออวิชา, ในภาษาไทยเรามาแปลกันอย่างที่เรียกว่าสะเพร่า เรียกว่าความอยาก ค้นหาคือความอยาก; นั้นมันไม่ถูก แล้วก็ทำให้เกิดความเข้าใจผิด ค้นหาต้องแปลว่าความอยากด้วยความโง่. ค้นหาคืออะไร? ค้นหาก็คือความอยากด้วยความโง่. ถ้ามันต้องการด้วยปัญญา ด้วยวิชา ไม่เรียกค้นหาหรอก เป็นสัมมาสังกัปปो เป็นสังกัปปะ เป็นความดำริไปตามเหตุปัจจัย ที่ไม่เจ้อด้วยความโง่. ถ้าอยากด้วยความโง่ เรียกว่าค้นหา; ถ้าอยากด้วยสติปัญญา ก็เรียกว่าสัมมาสังกัปปो ซึ่งรวมอยู่ในองค์แห่งมรรค.

เดี๋ยวนี้เวทนาที่ส่งออกมาจากผัสสะของอวิชา ก็เป็นเวทนาเคลือบล้อมด้วยสิ่งพรางตา, มันก็ทำให้เกิดความรักหรือความเกลียด คือยินดียินร้าย มันก็อยากไปตามนั้น เรียกว่าค้นหาคือความอยาก.

ความอยากเกิดขึ้นในจิตแล้ว มันก็ปรุงแต่งตามหน้าที่ โดยกฏอิทัปปัจจยตา ทำให้เกิดความรู้สึกว่า มีผู้อยาก มีตัวถูกผู้อยาก; นี้เรียกว่า อุปาทาน. ค้นหาให้เกิดอุปาทาน

คือรู้สึกว่ามีตัวกู มีตัวกูเป็นผู้อยาก, เป็นผู้ต้องการ, เป็นผู้กระทำ, เป็นผู้ยึดครอง, เป็นผู้กิน, เป็นผู้ใช้, เป็นผู้มิไวั, เป็นผู้หวังกัน จนได้รบกัน. นี่ตอนนี้ค้นหาให้เกิดอุปาทาน ด้วยวิธีต่าง ๆ หลายอย่าง แต่ก็เรียกว่าอุปาทาน รู้สึกว่ามีตัวเรามีตัวกู และมีอะไรที่จะต้องมาเป็นของกู, นี่เรียกว่าอุปาทาน คือตัวกูมันตั้งต้นปฏิสนธิ จึงเรียกว่าความมีแห่งตัวกู ความมีแห่งตัวกู เรียกว่าภพ ภพ ภาวะ ภโว. ความรู้สึกว่ามีตัวกูเป็นอุปาทาน, ความรู้สึกว่ามี ก็ทำให้เกิดภพ คือความมีอยู่แห่งตัวกู, อุปาทานปรุงกันขึ้นมาเหมือนกับว่าตั้งครรภ์เต็มที่แล้ว, ต่อไปตัวกูมันก็เป็นชาติออกมา จากภพมันก็เป็นชาติ เป็นชา-ติ ตัวกูที่สมบูรณ์ ตลอดสายนี้มันมาจากอวิชชา.

ฉะนั้นชาติแห่งตัวกู หรือตัวกูที่ออกมานี้ มันก็รับเอาอะไรเป็นของกู เพื่อจะเป็นทุกข์: รับเอาความเกิดเป็นของกู ก็ได้เป็นทุกข์เพราะความเกิด, รับเอาความแก่มาเป็นของกู ก็ได้มีความทุกข์เพราะความแก่, รับเอาความเจ็บมาเป็นของกู ก็ต้องได้เป็นทุกข์เพราะความเจ็บ, รับเอาความตายมาเป็นของกู มันก็ได้เป็นทุกข์เพราะความตาย

หรืออะไรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลายอย่าง ก่อนแต่ที่จะตาย มันก็รับเอามาเป็นของกู จึงได้เป็นทุกข์ เพราะโสกะ ปรีทวะ ทุกะ โทมนัส อุปายาส เป็นต้น.

ที่จริงการที่สิ่งต่าง ๆ มันเกิดขึ้นมา แล้วมันไม่เป็นไปตามความต้องการของกิเลสของอวิชชา นั้นแหละ อย่าไปรับเอามา มันก็ไม่ใช่ความทุกข์; ถ้าไปรับเอามา มันก็เป็นความทุกข์. ด้วยความโง่มีตัวกู มันก็รู้สึกโง่ต่อไปว่า กูได้ กูเสีย กูแพ้ กูชนะ กูอะไรต่าง ๆ อีกมากมาย มันก็ได้ขึ้นลงไปตามความรู้สึกนั้น ล้วนแต่เป็นทุกข์ทั้งนั้น. นี่จึงเรียกว่าไปยึดถือความดี ความดีมันก็กัดเอา, ยึดถือความชั่ว ความชั่วมันก็กัดเอา, ยึดถือบุญ บุญมันก็กัดเอา, ยึดถือบาป บาปมันก็กัดเอา; ไม่มีอะไรที่ว่ายึดถือแล้วจะไม่กัด นั้นมันไม่มี.

สิ่งใด ๆ ที่เข้าไปยึดถือโดยความเป็นตัวตนของคนแล้ว ที่มันจะไม่กัดเอาจิตใจนั้นเป็นไม่มี. ฉะนั้นจิตใจมันจึงถูกกัด คือเป็นทุกข์ ทุกคราวที่ไปยึดถือ ด้วยอวิชชา มาแต่ต้น ว่าเป็นตัวตนบ้าง ว่าเป็นของคนบ้าง. นี่ท่านจึงกล่าวว่า มีเงินก็เป็นทุกข์ เพราะเงินที่ยึดถือ, มีทรัพย์สมบัติก็เป็นทุกข์ เพราะทรัพย์สมบัติที่ยึดถือ, กระทั่ง

ว่ามีภรรยาที่เป็นทุกข์ เพราะภรรยาที่ยึดถือ กระทั่งว่ามีสามี ก็ต้องเป็นทุกข์ เพราะสามีที่ยึดถือ อะไรที่ยึดถือแล้วจะไม่กัดเอานั่นเป็นไม่มี; นี่พูดภาษาธรรมดาก็คืออย่างนี้.

พูดให้ไพเราะสักหน่อยก็ว่า *อะไรที่ยึดถือแล้วจะไม่เกิดความทุกข์นั้นเป็นไม่มี*, หรือพูดให้ประณีตกว่านั้นก็ว่า *อะไรที่ยึดถือแล้วจะไม่เกิดความหนักนั้นไม่มี* : ถือก่อนหินมันก็หนัก, ถือเพชรพลอยเงินทองมันก็หนัก ถือจี้หมามันก็หนัก; แม้ว่าจะไม่ยึดถืออะไรแล้ว มันก็หนักแก่มือ คือจิตที่ยึดถือ อย่าอยู่ด้วยความยึดถือ ก็จะไม่เป็นทุกข์.

ทำอย่างไรจึงจะไม่ยึดถือ? ก็เพราะมีสติ ปัญญาเพียงพอ ในขณะที่มีผัสสะ. นี่เห็นได้หรือยังว่า จุดผัสสะนี้จุดสำคัญ ทำผิดตรงนั้น มันก็ต้องเป็นผลคือทุกข์ ทำถูกต้องตรงนั้น มันก็มีผลคือไม่ทุกข์. นี่พระเจ้าอิตทัปปัจจยดาตายตัวอย่างนี้ เราไปแก้ไขกฏอิตทัปปัจจยดาซึ่งเป็นพระเจ้านั้นไม่ได้. จิตนี้หรือเรานี้ มีทางเดียวเท่านั้น คือปรับตนเองให้เหมาะสมกับเรื่องที่มีมันเกิดขึ้น ตามกฏอิตทัปปัจจยดา ไม่ให้เกิดการปรุงแต่งด้วยอวิชชา คือไม่มีสังขาร การปรุงแต่งด้วยอวิชชา มันก็ไม่ทุกข์.

เต สํ วูปสโม สุโข จำไว้ให้ดีเถอะ หยุดเสียซึ่งการ
 ประด้าง (สังขารคือการประด้าง) ก็เป็นสุขคือไม่ทุกข์, นี่
 ใช้คำชาวบ้าน ใช้คำว่าเป็นสุข, ใช้คำพระอริยเจ้าก็ว่าไม่เป็น
 ทุกข์ หยุดการประด้างเสียก็ไม่เป็นทุกข์. จะหยุดการ
 ประด้างได้นี้ ต้องรู้จักอุปปัจจยดาอย่างเพียงพอ สมอง
 ความประสงค์ของพระเจ้าอิตปัจจยดาอย่างถูกต้อง มัน
 จึงจะไม่มีมีการประด้าง, ไม่มีมีการประด้างแล้ว มันก็ไม่มี
 ความทุกข์ เรียกว่าที่สุดแห่งความทุกข์ มันอยู่ที่ตรงนี้.

เพราะฉะนั้นที่จะควบคุมจิต ตามกฎของอิตปัจจย-
 ดานั้น ต้องมุ่งกระทำที่เป็นขณะของผัสสะ ที่ตรงผัสสะ, ที่
 เป็นเวลาแห่งผัสสะ, ที่เป็นการประด้าง ที่เรียกว่าผัสสะ; ใจ
 ที่ตรงผัสสะนั้นแหละจุดสำคัญ ผิดถูกก็อยู่กันที่ตรงนั้น ไป
 สนใจกันทุกคน.

เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วมันก็มีรูป เสียง
 กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ ที่จะเข้ามากกระทบตา หู จมูก
 ลิ้น กาย ใจ แล้วเกิดวิญญาน แล้วก็เรียกว่าผัสสะ, เกิดได้
 ทุกหนทุกแห่งในโลกนี้ เมื่อไรก็ได้ ที่ไหนก็ได้. เกิดผัสสะ
 โดยอวิชชาเข้ามาเกี่ยวข้องแล้วก็ได้การ ต้องเป็นทุกข์, เกิด

ผัสสะตามธรรมชาติ แต่จิตมันอบรมมาดีแล้วมันมีวิชา มีปัญญา มีสัมมาทิฐิเข้ามาต้อนรับ ผัสสะนั้นก็ถูกกระทำให้เป็นไปในทางอื่น ที่ไม่ใช่ความทุกข์ เป็นไปในทางที่จะไม่เกิดทุกข์.

ฉะนั้นจะมีสติปัญญา เพียงพอ ให้มาทันในเวลาที่มีผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, อย่าให้เกิดกิเลสประเภทใด ๆ หรือชั้นใด ๆ ขึ้นมา : อย่าให้เกิดกิเลสประเภทกามาวจร ประเภทรูปาวจร ประเภทอรูปปาวจร ที่จะเข้าไปยึดถือในกามนั้นบ้าง เข้าไปยึดถือในรูปนั้นบ้าง เข้าไปยึดถืออรูปรูปนั้นบ้าง พอยึดถือแล้วก็หนัก หนักก็คือเป็นทุกข์. ฉะนั้นในกามภพ ก็มีความทุกข์แบบกามภพ, ในรูปภพก็มีความทุกข์ในแบบรูปภพ, ในอรูปปภพก็มีความทุกข์ในแบบอรูปปภพ ขึ้นชื่อว่าภพแล้วจะต้องมีความทุกข์.

ดูเหมือนมีพระบาลีเปรียบไว้ว่า ขึ้นชื่อว่าภพแล้วก็มี ความทุกข์ เช่นเดียวกับอุจจาระแม้จะมีนิดเดียวก็เหม็น. อุจจาระบางทีมีน้อยมากจนเรามองไม่เห็นว่ามีอุจจาระ แต่แล้วมันก็เหม็น มันก็เหม็น ขึ้นชื่อว่าอุจจาระแม้จะน้อยเท่าไรมันก็เหม็น, ขึ้นชื่อว่าภพ แม้จะน้อยเท่าไรก็เป็นทุกข์.

ภพมันได้เกิดขึ้น โดยผัสสะปรุงแต่งเวทนา เวทนาปรุงแต่ง
 ตัณหา ตัณหาปรุงแต่งอุปาทาน อุปาทานปรุงแต่งภพ;
 ทั้งหมดนี้ล้วนอยู่ในจิตในใจของคน ไม่ได้อยู่ที่อื่นนอกไป
 จากในใจของคน.

ที่เขาสมมติเป็นเรื่องนอกออกไปกามภพ รูปภพ
 อรูปภพ อยู่ที่โลกไหนก็ไม่รู้ตามใจเขา; นั้นมันไม่ทำให้เป็น
 ทุกข์ได้หรอก ถ้ามันไม่มาอยู่ในใจคน เพราะว่าที่จะเป็น
 ทุกข์เป็นสุขนี้มันมาอยู่ในใจของคน. ถ้ามันเกิดกามภพขึ้น
 ในจิตของคน มันก็เป็นทุกข์แบบนั้น, ถ้ามันเกิดรูปภพก็
 อรูปภพก็เกิดขึ้นในใจของคน มันก็เป็นทุกข์ในแบบนั้น.

ฉะนั้นขอให้มองเห็นว่า ทุกอย่างมันเกิดที่ใจ เช่น
 ว่าพระพุทธเจ้าก็อยู่ที่ใจ พระธรรมก็อยู่ที่ใจ พระสงฆ์ก็อยู่ที่
 ใจ เข้าใจข้อนั้นให้ดีๆ. เดียวนี้ก็จะมาเห็นว่าอะไร ๆ มันจะมี
 ขึ้นมาได้ ก็เพราะอยู่ที่ใจ ที่มันยึดถือเข้าแล้ว. มันยึดถืออยู่
 ในใจ มันมีเวทนา มีตัณหา มีอุปาทาน มันยึดถือเข้าแล้ว มัน
 อยู่ในใจ; ถ้าไม่มาอยู่ในใจ มันก็เป็นทุกข์ไม่ได้ เพราะว่า
 มันเป็นทุกข์กันที่ใจ. ยึดถือสิ่งใด สิ่งนั้นก็เข้าไปปรุงอยู่ใน
 ใจ แล้วก็เป็นทุกข์ ถ้าว่าเราจะยึดถือโลกนี้ทั้งโลก. ถ้าไม่ยึดถือ

มันก็ไม่เข้าไปในใจ มันก็อยู่ข้างนอก มันก็ไม่ใช่ทุกซ์.

ทุกขลักษณะ และทุกขอริยสัจ

เมื่อพูดถึงความทุกซ์นี้ ขอให้รู้กันเสียนะว่า มันมี ๒ ความหมายนะ, เป็นทุกซ์ชนิดลักษณะ มีลักษณะแห่งความทุกซ์ มันก็อยู่ที่สิ่งนั้นแหละ ไม่มาอยู่ในใจหรอก. แต่ถ้าเป็นทุกซ์แบบอริยสัจ เป็นทุกซ์ด้วยค้นหาอุปาทาน นี่มันมาอยู่ในใจ นี่เป็นความทุกซ์. ทุกซ์ที่เป็นอทิปปัจจยตา ที่เรียกว่าทุกขอริยสัจ, เกิด แก่ เจ็บ ดาย โสกะ ปรีทเวะ ทุกขะ อะไรก็ตามนี้ นี่เป็นทุกขอริยสัจ; มันเข้าไปในใจแล้ว อยู่ในใจแล้ว เป็นทุกซ์ที่ใจแล้ว. ถ้าเป็นเพียงทุกขลักษณะ มันเรียกว่ายังอยู่นอก อยู่ข้างนอก ยังไม่เข้าไปปรุงอยู่ในใจ เช่นก้อนหินก้อนนี้ มันก็มีทุกขลักษณะแห่งสังขารของการปรุงแต่ง มันก็ไม่ได้เข้าไปในใจเรา มันก็ไม่มีรู้สึกเป็นทุกซ์. ถึงแม้เนื้อหนังร่างกายนี้ ตัวตนนี้ก็เหมือนกัน มีทุกขลักษณะ มีลักษณะแห่งความทุกซ์, ถ้าไม่ยึดถือมันก็ไม่เข้าไปในใจ มันก็อยู่ที่เนื้อหนังร่างกาย มันก็ไม่เป็นทุกซ์ พอยึดถือมันก็เข้าไปปรุงอยู่ในใจ มันก็เป็นทุกซ์; ฉะนั้นพูดว่าเป็นทุกซ์ มัน

มี ๒ ความหมาย.

สังขารมีลักษณะเป็นทุกข์ สพเพ สงขารา ทุกขา
สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ มันแสดงลักษณะนะ; แต่พอยึดถือ
เข้า มันก็เข้าไปอยู่ในใจ มันกลายเป็นทุกข์ขอรียสัจ ซึ่ง
เป็นทุกข์ขบกัดหัวใจเจ็บปวดอย่างยิ่ง นั่นแหละตัวความทุกข์
ที่เป็นทุกข์ขอรียสัจ.

เมื่อพูดว่าเป็นทุกข์ ก็ฟังให้ดีๆนะ หมายถึงทุกข์-
ลักษณะหรือว่าทุกข์ขอรียสัจ. ปัญหามันอยู่ที่ว่าเป็นทุกข์ขอรียสัจ
คือทุกข์ที่ยึดถือด้วยจิตใจแล้ว เพลิดเพลินใจให้เป็นทุกข์ ถ้า
เป็นเพียงทุกข์ลักษณะ มันก็อยู่ตามสิ่งเหล่านั้น เรียกว่าอยู่
นอกใจก็แล้วกัน ไม่ได้ยึดถือไว้ด้วยใจ จนเป็นทุกข์.

ทุกอย่างตั้งต้นที่อายตนะ

นี่กระแสนี้ที่ปัจจัยตาอย่างที่ว่ามานี้เข้าใจได้ง่าย
เข้าใจให้เสียก่อน แล้วจะไปเข้าใจบทที่ยืดยาว ปฏิจจสมุป-
บาทที่ยืดยาวที่ตั้งต้นด้วยอวิชชา เพราะพูดกันคนละทิศทาง.
แต่ถึงอย่างไรก็ดี มันตรงกันอยู่ตรงที่ว่า มันต้องมีอายตนะ
ที่สัมผัสกัน อายตนะภายนอกภายในที่สัมผัสกัน จึงจะเกิด
เรื่องชนิดนี้ได้ จะเป็นปฏิจจสมุปบาทสั้นๆ หรือปฏิจจสมุปบาท

ยัตยาวเต็มรูปแบบ มันจะมีได้ต่อเมื่อมีการกระทบกันของ
อายตนะเท่านั้น.

อยากจะทำให้สนใจให้เข้าใจรูปแบบที่สั้น ๆ ที่พระพุทธ-
องค์เองก็ทรงนำมาท่องเที่ยวเล่นเหมือนกับคนร้องเพลงว่า จกฺขุญจ
ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ วิญญานํ อาศัยตากับรูปเนื่องกัน ก็
เกิดจักขุวิญญาน, ติณฺณํ ธมฺมานํ สงฺกตํ ผสฺสโส ธรรมะ ๓
ประการนี้ถึงกันเข้าเรียกว่าผัสสะ. ผสฺสปจฺจยา เวทนา ผัสสะ
เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา. เวทนาปจฺจยา ตณฺหา เวทนาเป็น
ปัจจัยให้เกิดตัณหา, นี่หมายความว่าตามปกติ บุคคลคน
ธรรมดาแม้มอง มันผัสสะด้วยความเฝ้า มันจึงเกิดเวทนาชนิดที่
ให้เกิดตัณหา. ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ ตัณหาเป็นปัจจัยก็
เกิดอุปาทาน. อุปาทานปจฺจยา ภโว อุปาทานเป็นปัจจัยก็
เกิดภพ. ภวปจฺจยา ชาติ ภพเป็นปัจจัยก็เกิดชาติ. ชาติ-
ปจฺจยา ชรามรณํ โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวณฺติ
เอวเมตสฺส เภวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺภูโย โหติ ทุกข์ทั้ง
หลายทั้งปวงเกิดขึ้นอย่างนี้ ในลักษณะอย่างนี้.

นี่คือตัวอทิปปัจจยตา ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงแสดง
ไว้อย่างชัดแจ้ง ว่ามันเป็นอย่างนี้ เป็นอย่างนี้ เป็นอย่างนี้ เป็น

อย่างนี้ จนกระทั่งเกิดทุกข์.

การอ้อนวอนพระเจ้าแบบพุทธรบิษั

เรารู้จักเสียให้ดี แล้วทำการต่อสู้ก็ได้ ป้องกันก็ได้
คือรบกันเลย รบกับมันที่เป็นอิทัปปัจจยดาฝ่ายทุกข์. ตอน
นี้ต้องขอใช้คำว่า ต่อสู้กับอิทัปปัจจยดา จะควบคุมกระแส
แห่งอิทัปปัจจยดา ไม่ให้เป็นอย่างนั้น แต่ให้มาเป็นอย่างที่ไม่
เป็นทุกข์.

การต่อสู้อย่างนี้ ก็เรียกว่าอ้อนวอนพระเจ้าเหมือน
กันนะ, พังคูกให้ตีนา ต่อสู้กับพระเจ้านั้นแหละ คือ
อ้อนวอนพระเจ้า อย่าให้มันเป็นทุกข์ขึ้นมา; มี
สติสัมปชัญญะในขณะแห่งผัสสะเถอะ มันก็สู้ได้ ก็ไม่เกิด
อิทัปปัจจยดาฝ่ายที่จะเป็นทุกข์.

พูดออกมาวงนอกให้กว้าง กว้างออกมาวงนอก ก็ว่า
ให้เป็นอยู่อย่างถูกต้อง เป็นอยู่ชนิดที่ไม่เกี่ยวข้องกับ
กามสุขัลลิกานุโยค หรือ อตตกิลมถานุโยค; นี่วงนอก
พูดกันกว้างๆ.

แล้วก็ให้เป็นอยู่อย่างมี สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปป
สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ

สัมมาสมาธิ. อยู่อย่างนี้ซิ อยู่อย่างนี้ซิ อิทัปปัจจยดาที่เกิด
ทุกข์จะไม่เกิดขึ้นได้ จะไม่ปรุงแต่งขึ้นมาได้; เรียกว่าการ
กระทำผิดที่ผัสสะจะมีไม่ได้. ถ้าเราอยู่อย่างอริยมรรคมีองค์
๘ แล้ว การกระทำผิดที่ขณะผัสสะนั้นมิได้, มันจะ
เป็นผัสสะ ที่ถูกควบคุมอยู่ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ มันก็ไม่ผิด
มันก็ไม่เป็นทุกข์; ควบคุมผัสสะผิด ก็เป็นทุกข์ ควบคุม
ผัสสะถูกก็ไม่มีเป็นทุกข์.

เป็นอยู่อย่างอริยอัฏฐังคิกมรรค คือมรรคมีองค์ ๘
ผัสสะจะเป็นไปในลักษณะที่ควบคุมกันอย่างถูกต้องเสมอ เรา
ก็ไม่มีเป็นทุกข์ เพราะว่าเราก็คือจิต ไม่มีอะไรที่ไหน แต่พูด
กันอย่างภาษาชาวบ้าน ภาษาบุณชน ก็ต้องพูดว่าเรานั้นแหละ.
ที่จริงจะมีสุข มีทุกข์ ไปนรกไปสวรรค์ มันก็คือจิตนั้นแหละ
มันปรุงอะไรขึ้นมาในความรู้สึกของจิตที่จิต มันจึงมีนรก
สวรรค์ที่นั่น หรือจะมีนิพพานก็มีที่นั่น อะไร ๆ มันก็มีที่จิต
ที่ปรุงแต่งไปตามากฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยดา.

รู้วิธีที่จะควบคุมกระแสอิทัปปัจจยดา อย่าให้เป็น
อิทัปปัจจยดาฝ่ายให้เกิดทุกข์; แต่ให้เป็นไปในกระแส
อิทัปปัจจยดา ฝ่ายที่ไม่อาจจะเกิดทุกข์ นี้เรียกว่า เราดำรง

คนอยู่ในอริยอัฏฐังคิกมรรค. แล้วก็รู้ถูกต้องเพราะสัมมาทิฐิ ไม่หลงยึดถือ เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องสุข เรื่องทุกข์ เรื่องแพ้เรื่องชนะ เรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องเกิดเรื่องตาย เรื่องอะไรทุก ๆ เรื่อง.

นี่เรื่องก็มีเท่านี้ ว่าพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้ธรรมะ สูงสุดคือกฏอิตถ์ปัจฉยตา แล้วทรงเคารพกฏอิตถ์ปัจฉยตา เหมือนอย่างพระเจ้า เามาเปิดเผยให้แก่เรา ให้เรารู้จัก แล้ว ก็เคารพ แล้วก็ปฏิบัติให้ถูกต้อง.

เราก็ปฏิบัติอย่างถูกต้อง อย่างที่กล่าวมา ก็ไม่ต้อง เป็นทุกข์ เพราะพระเจ้าอิตถ์ปัจฉยตาช่วย, ช่วยอย่างไม่ต้องอ้อนวอน ไม่ต้องเสียบายศรี ไม่ต้องเสียหัวหมู ไม่ต้องเสียเหล้า เหมือนพระเจ้าที่เขาวงสรวงอ้อนวอนกัน. ให้ พุทธบริษัทเข้าใจอย่างนี้ รู้ความข้อนี้ไว้ ว่าสิ่งสูงสุดจน พระพุทธเจ้าก็เคารพนั้น คือกฏอิตถ์ปัจฉยตา, ให้ทุกคน ยอมรับและเชื่อฟัง คือปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของอิตถ์-ปัจฉยตา ฝ่ายที่จะไม่เกิดความทุกข์ขึ้นมาเลย.

พุทธบริษัทที่ดี ต้องไม่เสียที่ ที่เกิดมาได้พบพุทธศาสนา

นี่ขอให้ท่านทั้งหลาย รู้จักสิ่งสูงสุดนั้น สิ่งสูงสุดที่
พระพุทธเจ้าก็ทรงเคารพ แล้วนำมาบอกพวกเรา มาตรัส
สอนพวกเรา ในวันเช่นวันนี้ คือวันอาสาฬหบูชา ที่มี ที่ตรัส
บอกแก่มนุษย์เป็นครั้งแรก เป็นพวกแรก คือพวกปัญจวัคคีย์.

ขอให้เราถือว่า พระพุทธเจ้าท่านประทานสิ่ง
ประเสริฐนี้แก่มนุษย์ ไม่ใช่เพียงแก่ปัญจวัคคีย์ ๕ คนนั้น
แก่มนุษย์ แก่สัตว์มนุษย์, ให้มนุษย์รู้จักสิ่งนี้ แล้วปฏิบัติให้
ถูกต้องต่อสิ่งนี้ จะได้ไม่เป็นทุกข์อีกต่อไป.

เมื่อก่อนนี้มันไม่รู้ มันโง่ ก็ดำเนินไปตามกฎฝ่ายที่
จะให้เกิดทุกข์ เพราะขาดสิ่งที่เป็นปัญญา เป็นวิชาและสติ,
ไม่มีทั้งความรู้และไม่มีทั้งเครื่องที่จะขวนขวายหาความรู้เอามาอย่าง
รวดเร็วทันเวลา เมื่อมีผัสสะ. เดียวนี้เราได้มีความรู้อันนี้แล้ว
แล้วก็อบรมจิตให้มีสติ ให้มีปัญญาสำหรับจะต่อสู้กับสิ่งที่เข้า
มาปรุงเป็นผัสสะในจิตนั้น ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
ทางกาย ทางใจ ซึ่งมันก็มีอยู่ แล้วมันทำงานอยู่ตลอดเวลา
แล้วมันก็มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่จะ

เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา.

จึงหวังว่า เราทั้งหลายจะทำคนให้เป็นพุทธบริษัทที่ดี เป็นสาวกที่ดี สามารถรับเอาได้ ซึ่งสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงประทานให้. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือธรรมะที่ทรงแสดงในวันอาสาฬหปุณณมี, ที่เราได้มาประชุมกันทำพิธีอาสาฬหบูชา อย่าให้เหนื่อยเปล่าเลย, อย่าให้เปลืองเปล่าเลย, อย่าให้เสียเวลาเปล่าเลย. อุตสาห์มากันแต่ที่ไกล ด้วยค่าใช้จ่ายที่มันแพง มาทำพิธีอาสาฬหบูชา ก็ขอให้ได้รับผลโดยแท้จริง คือทำถูกต้อง จนไม่ต้องเกิดความทุกข์อีกต่อไป.

แม้ว่าเดี๋ยวนี้ยังไม่ทำได้ถึงที่สุด ก็ขอให้มันได้ถึงที่สุดในอนาคตอันใกล้ คือจะเอาชนะความทุกข์ให้ได้ ในอนาคตอันใกล้ อย่าต้องรอไปอีกเป็นชาติ ๆ เลย มันนานนัก. คนที่เขารออีกร้อยชาติพันชาติ หมื่นชาติ แสนชาติ จึงจะดับทุกข์ได้ ก็ตามใจเขา, เราไม่เอาด้วยหรอกที่ต้องรอกันนานขนาดนั้น. เพราะว่าความทุกข์มันกำลังมีอยู่ที่นี่และเดี๋ยวนี้ แล้วต้องรออีกเป็นร้อยชาติ แสนชาติ จึงจะดับทุกข์ ถ้าไม่ใช่คนบ้า แล้วจะเป็นคนอะไร, มันเป็นคนบ้าแน่นอนแหละ ความทุกข์มันมีอยู่ที่นี่เดี๋ยวนี้ แล้วจะรอดับมันต่ออีกหมื่นชาติ

แสนชาติ มันจะมีประโยชน์อะไร. ฉะนั้นขอให้ดับทุกข์ได้ทันทีทันควัน ไม่ว่ามันจะเกิดขึ้นที่ไหน และเมื่อไร.

แล้วมันจะต้องเกิดในจิตเท่านั้นแหละ มันเกิดที่อื่นไม่ได้, ฉะนั้นจงสนใจเรื่องจิตให้ดี ๆ ให้รู้อย่างถูกต้องและครบถ้วน, แล้วอบรมจิตนั้น ให้อยู่ในลักษณะที่มีการต่อต้านความทุกข์ คือสามารถควบคุมกระแสอิทัปปัจจยตา ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับจิต ให้เป็นไปแต่ในทางที่จะดับทุกข์เท่านั้น; แล้วเรื่องมันก็จะหมดกัน สำหรับมนุษย์คนนั้น.

มนุษย์คนนั้นได้รับประโยชน์จากการมีพระพุทธเจ้า จากการมีพระธรรม จากการมีพระสงฆ์ เพราะว่าเขาสามารถมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ในจิตใจของเขา; นั่นแหละคือมีธรรมะ ที่เป็นอิทัปปัจจยตาฝ่ายถูกต้อง ที่จะไม่เป็นทุกข์ อยู่ในจิตใจของเขา. ก็ไม่เสียที่ ที่ได้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า, ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ แล้วได้พบพระพุทธศาสนาในที่ตรงนี้ ตรงที่จิตของเขาเป็นอย่างนี้.

นี่ที่สมมติว่าเราทุกคน ที่นั่งกันอยู่ที่นี่ แต่ละคน ๆ นี้ มันก็ต้องดำเนินไปทางนี้ มิฉะนั้นแล้วก็จะเสียที่ ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา; เกิดมาสำหรับมีความ

ทุกข์ มันก็สมน้ำหน้า มันโง่ เกิดมาสำหรับมีความทุกข์ มันก็โง่, แล้วก็ไม่วาย ยังทำหวัคๆ ชุ่ยๆ ปล่อยให้ความทุกข์เกิดขึ้นมา; เป็นพระเป็นเณรก็ยังเป็นอย่างนั้น เป็นอุบาสกอุบาสิกา มันก็ยังเป็นอย่างนั้น ไม่มีหิริโอตตปปะ, ไม่วาย ไม่กลัวความทุกข์เลย. แล้วจะศึกษากันไปทำไมกัน? พุดเพื่อเจือทั้งนั้น ที่จะดับทุกข์อย่างนั้นอย่างนี้, แล้วมันก็ไม่ได้ดับ เพราะมันไม่รู้เรื่องความทุกข์ และเหตุให้เกิดทุกข์.

เอาละ เป็นอันว่า การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว จะต้องยุติการบรรยายนี้. แล้วท่านทั้งหลาย ก็ประมวลความรู้ความจำ ในการบรรยายตอนเย็นเมื่อวานนี้ และเมื่อหัวค่ำ แล้วก็ครั้งนี้ เป็น ๓ ครั้งด้วยกัน ทุกทีที่มีการกระทำพิธีวิสาขบูชา อาสาฬหบูชา มาฆบูชา อย่างที่เราได้กระทำกันมาแล้ว และหวังที่จะกระทำกันต่อไป จนกระทั่งถึงสูงสุด. แม้ดับทุกข์ได้แล้ว ก็จะทำ, แม้เราจะดับทุกข์ได้แล้ว สิ้นสุดแห่งการกระทำแล้ว เราก็ยังจะทำพิธีวิสาขบูชา อาสาฬหบูชา มาฆบูชา เพื่อแสดงน้ำใจ ขอบพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า, สรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้า, บูชาคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า; ไม่ใช่ว่า

จะทำเอาอะไรกันอีกแล้ว แต่กระทำด้วยน้ำใจกตัญญูกตเวที.

เราจะเป็นสัตว์กตัญญู เป็นสัตว์กตเวที ระลึกรู้ถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า แล้วก็กราบลงไป กราบลงไป; ไม่ใช่กราบไสยศาสตร์ แต่เป็นกราบพุทธศาสตร์ สว่างไสวแจ่มแจ้งด้วยปัญญาอยู่ในจิตใจ แล้วก็กราบลงไปด้วยความสำนึกในพระคุณ. อย่ากราบเพื่อเรียกร้องต้องการอะไร อย่างไสยศาสตร์เลย. ไสยศาสตร์นั้นอาศัยความเชื่อเป็นรากฐานที่เขาบอกอย่างไรก็เชื่อ มันถึงมงายไร่เหตุผล; ส่วนพุทธศาสตร์นั้นมีปัญญาเป็นรากฐาน แล้วมันจึงทำอะไรถูกต้อง เชื่อตัวเองได้ โดยไม่ต้องเชื่อผู้อื่น.

จำไว้ว่า ไสยศาสตร์ตั้งอยู่บนศรัทธา พุทธศาสตร์ตั้งอยู่บนปัญญา, เราเป็นพุทธบริษัททั้งที่ ต้องเป็นผู้ที่มีปัญญาสำหรับจะเป็น ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เหมือนกับพระพุทธเจ้า. เรื่องก็จะจบ เพราะว่าป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้จริง ดับทุกข์ได้ตามลำดับ จนกว่าจะสิ้นสุดแห่งความทุกข์นั้น.

นี่คือเรื่องที่เราจะต้องเอามาพูดกัน จนกว่าจะสำเร็จประโยชน์ในที่สุด. ถ้ายังมีความทุกข์เหลืออยู่ ก็ทำต่อไป

ตามกฎเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้วนี้ คือกฎเกณฑ์แห่งพระเจ้า
 อิทัปปัจจยดา ที่พระพุทธองค์ทรงประทานให้ แก่บรรดา
 สัตว์ที่จมอยู่ในกองทุกข์ จะได้รื้อขนตนเองออกจากกองทุกข์
 ด้วยสติปัญญา รวากับว่าพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปประทับอยู่
 ในจิตใจแห่งตน. ทำร่างกายนี้ให้เหมือนโบสถ์วิหารสำหรับ
 พระพุทธเจ้าเข้ามาประทับอยู่ในจิตใจ แล้วก็ไม่มีทุกข์ เป็น
 เครื่องดับทุกข์ เป็นเครื่องป้องกันทุกข์.

โบสถ์วิหารข้างนอกนี้ มันเป็นเปลือกของศาสนา
 โบสถ์วิหารในกายตนในใจตนนี้เป็นตัวศาสนา, เพราะ
 ได้พูดกันมาแล้วว่า พระรัตนตรัยนั่นแหละคือตัวพระพุทธร-
 ศาสนา, สร้างโบสถ์วิหาร โดยร่างกายจิตใจนี้ ให้ท่านอยู่อาศัย
 แล้วความทุกข์โหดจะเข้ามารบกวนได้ ไม่มีความทุกข์
 โหดเข้ามารบกวนได้.

ขอให้พยายามด้วยกันทุกคน มีศรัทธาเพียงพอ, มี
 ความพากเพียรเพียงพอ, มีสติเพียงพอ, มีสมาธิเพียงพอ,
 มีปัญญาเพียงพอ ที่เรียกว่ามีอินทรีย์เพียงพอ มีพละเพียงพอ
 ก็จะเกิดการดำเนินไป ดำเนินไปอย่างถูกต้อง จนกว่าจะถึงที่สุด
 ที่เรียกว่า วิมุตติ เป็นอันสิ้นสุดของการกระทำอันนี้. เรื่อง

ความเป็นมนุษย์ของคนนั้นก็จบ เพราะเขาหลุดพ้นจาก
ความทุกข์ทั้งปวงได้ เรื่องมันจบที่ตรงนั้น.

ในที่สุดนี้ อาตมาก็ขอแสดงความหวัง ว่าให้ท่านทั้งหลายทุกคน สามารถดำรงตนอยู่ด้วยความเชื่อที่ถูกต้อง
ปฏิบัติอยู่ด้วยปัญญา, มีปัญญารู้แจ้งแล้ว ก็มีความเชื่อไป
ตามอำนาจของปัญญา; อย่าเชื่อมงายไร้เหตุผล ซึ่งเป็น
เรื่องของไสยศาสตร์.

ขอให้ทุกคน มีความเข้าใจแก่ตน แน่ใจแก่การกระทำ
ของตน คือของจิตที่ตื่นแล้ว รู้แล้ว เบิกบานแล้ว, แล้วก็มี
ความสุขอยู่ในตน อยู่ในตัวเอง ทุกทิพาราตรีกาล เทอญ.

ปากช่องไทรช่อง

มีปากช่อง ไทรช่อง นนทาดง
 ไม่เกิดทุกข์ เพราะยังมี มั่น มีน้ําดวง
 ว่าคำพระ พุทธองค์ งามเสนา
 อยากระแวง ว่ามีน้ํานอง อยากร้องเคย
 อย่ามีมั่ง สิ่งใดๆ ด้วยใจ
 ว่ารักๆ ของๆ อย่หมั่น
 ปากพูดว่า รักๆ อย่หมั่นเคย
 ไทรช่องเป็น เช่นปากช่อง อย่หมั่นพอๆ

คำถามทุกข์เกิด

๑) คำถามทุกข์ เกิดที่จิต,
เพราะเห็นผิด เมื่อผัสสะ.

๒) คำถามทุกข์ จะไม่โผล่,
ถ้าไม่เง้ เมื่อผัสสะ.

๓) คำถามทุกข์ เกิดไม่ได้,
ถ้าเห็น เมื่อผัสสะ.

พุทธทาสภิกขุ

รายนามผู้บริจาคค่าพิมพ์

พล.อ.ต.เชิงฤทธิ์ นาคำรณฤทธิ์	๑๕,๐๐๐.- บาท
คุณวัชร มังกรกาญจน์	๑๐,๐๐๐.- บาท
ลูกหลานคุณเอี้ยวกำ เลิศสุรศักดิ์	๓,๐๐๐.- บาท
คุณสว่าง-คุณสุภาพ-พ.ญ.วรรณ อุณาภูล	๒,๐๐๐.- บาท
คุณศันสนีย์ วรเนตร	๑,๕๐๐.- บาท
คณะพ.ญ.เสริมทรัพย์ ดำรงรัตน์	๑,๑๔๐.- บาท
คุณเสาวนิต ประสานพานิช	๑,๐๐๐.- บาท
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม (๑)	๑,๐๐๐.- บาท
คุณกมลรัตน์ เดชะปิยวงศ์	๑,๐๐๐.- บาท
ชมรมอนุรักษ์โมกษธรรม	๕๐๐.- บาท
(โดยคุณผดุง ลาภานันท์)	
คุณอมรรัตน์ ชูช่อ	๕๐๐.- บาท
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม (๒)	๓๐๐.- บาท
คุณเสริม ธีัญญะประสาธ	๑๙๐.- บาท

รายชื่อหนังสือ ขุดหมุณล้อ

อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่
๑.	พระพุทธคุณค่ากลอน	๔	๑๖.	อย่างสมบูรณ์แบบ	๒	๑๗.	อันสูงสุด	๑
๒.	การศึกษาาคืออะไร?	๑	๑๗.	การใช้ยานาปานสติให้เป็นประโยชน์ในบ้านเรือน	๒	๑๘.	ธรรมศาสตร์ในขั้นที่จะสามารถช่วยโลกได้	๑
๓.	การงานคืออะไร?	๑	๑๘.	บทช่วยจำสำหรับเรื่องอติมมยคา	๑	๑๙.	ความวิเวกเป็นสุข	๑
๔.	ทรัพย์สมบัติคืออะไร?	๑	๑๙.	อติมมยคา กับ สันติภาพ	๑	๒๐.	ความไม่เบียดเบียนเป็นสุข	๑
๕.	สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์	๑	๒๐.	พระรัตนตรัยที่ท่านทั้งหลายยังไม่รู้จัก	๒	๒๑.	ธรรมศาสตร์ในการร่ำก่เลส	๑
๖.	ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการศึกษาไม่สมบูรณ์แบบ	๒	๒๑.	การพัฒนาชีวิตโดยพระไตรลักษณ์มีผลสูงสุดเป็นอติมมย	๒	๒๒.	มารอันร้ายแรง	๑
๗.	ปาวณา และธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	๑	๒๒.	ปาฏิหาริย์แห่งอติมมยคา	๑	๒๓.	พุทธศาสตร์ที่ไม่ได้อสอนให้หยดหรือคิดเพียงแต่ความดี และ	๑
๘.	ชาติในปัจจุณยุบบา	๑	๒๓.	สหายธรรมของอติมมยคาและอติมมยคาเกี่ยวกับปัญหา	๑	๒๔.	สุขทุกข์ที่มนุษย์จะไปถึงได้คือความเป็นพระอรหันต์	๑
๙.	ทาสอกที่ ๓ ของโลกแห่งยุคปัจจุบัน	๒	๒๔.	ขอมมนุษย์ยุคปรมาณู	๑	๒๕.	สัมมาทิฏฐิช่วยโลกได้อย่างไร	๑
๑๐.	การบวชคืออะไร?	๑	๒๕.	พระพุทธเจ้าที่ท่านยังไม่รู้จักและอุดมคติของความเป็นแพทย์	๑	๒๖.	การทำลายฐานทัพของกเลส	๑
๑๑.	ศาสนาคืออะไร?	๑	๒๖.	การเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์จริง และพระพุทธเจ้ามีอยู่ทุกหนทุกแห่ง	๑	๒๗.	พระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือพระธรรม - เห็นปัจจุณยุบบา	๑
๑๒.	ตัวคนคืออะไร?	๑	๒๗.	จิตที่ไม่เลิชาเกิด	๑	๒๘.	มาร	๑
๑๓.	อาณานิพพาน	๑	๒๘.	หลักเกณฑ์ที่ช่วยชีวิตให้รอดอยู่ได้	๑	๒๙.	ธรรมศาสตร์ในการปิดบอบ	๑
๑๔.	ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษาทั้งชนิดมีตัวคนและไม่มีตัวคน	๑	๒๙.	เลิกอายุแล้วมาอยู่กับอติมมยคา	๒	๓๐.	ธรรมศาสตร์ในการเปิดสวรรค์	๑
๑๕.	คุณพระไม่ตาย	๑	๓๐.	ความไม่เห็นแก่ตัวและความสุขสามระดับ	๑	๓๑.	ศิลปะแห่งการให้เชลลจากหัวใจพระธรรม	๑
๑๖.	คุณพระไม่ตายและเกิดมาทำไม?	๑	๓๑.	อามกถาของการเลิกอายุ	๑	๓๒.	อริยสัง	๑
๑๗.	ความรักดี	๑	๓๒.	พระรัตนตรัยนั้นแหละคือตัวพุทธศาสนา	๑	๓๓.	ความทุกข์	๑
๑๘.	เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า"	๑	๓๓.	จิตที่มีพื้นฐาน และสิ่งที่	๑	๓๔.	ธรรมศาสตร์ เมื่อมีการปฏิบัติ	๑
๑๙.	ครูคือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก	๑	๓๔.	เป็นพื้นฐานของชีวิต	๑	๓๕.	การปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรม	๑
๒๐.	การที่วัดความแบบโบราณ	๑	๓๕.	อริยสังและอติมมยคา	๑	๓๖.	การบวชเพื่อฝึกการธรรมศาสตร์	๑
๒๑.	ประมวลปรมาณูธรรมที่คนธรรมดาควรทราบ	๑	๓๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๓๗.	สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระสมณการ	๑
๒๒.	โลกอื่น	๑	๓๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๓๘.	ผู้เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกแห่งประเทศไทย	๑
๒๓.	ความเกิดแห่งทุกข์ และ	๑	๓๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๓๙.	หัวใจธรรมศาสตร์ ในพระพุทธศาสนา	๑
๒๔.	ความไม่เกิดแห่งทุกข์	๑	๓๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๔๐.	ลักษณะแห่งอติมมยคา	๑
๒๕.	นิรันดร์	๒	๔๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๔๑.	สรุปผลของการธรรมศาสตร์	๑
๒๖.	วินครุ	๑	๔๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๔๒.	พระไตรลักษณ์	๑
๒๗.	แผ่นดินทองต้องสร้างด้วย	๑	๔๒.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๔๓.	สัญญา ๔ ประการ	๑
๒๘.	แผ่นดินธรรม	๑	๔๓.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๔๔.	ธรรมศาสตร์แห่งชีวิต	๑
๒๙.	เมื่อพอใจในหน้าที่ ที่กำลังกระทำ ที่มีสวรรค์ อยู่ ณ ที่นั่นเอง. เมื่อไม่รู้จักตัวเองก็ไม่รู้ว่าตนควรจะทำหน้าที่อะไร	๑	๔๔.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๔๕.	ปัจจัยสี่แห่งชีวิตวิถี	๑
๓๐.	ความเป็นพระอรหันต์	๑	๔๕.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๔๖.	ปริยัติธรรมแห่งชีวิตวิถี	๑
๓๑.	ธรรมะคุ้มครองโลก	๑	๔๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๔๗.	การจากทุนเก่าไป ของสิ่งที่มีชีวิต	๑
๓๒.	ลูกของชีวิต กับ เสน่ห์ของศุภ	๑	๔๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๔๘.	พระธรรมที่โลกต้องการ	๑
๓๓.	กระแสแห่งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก	๑	๔๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๔๙.	ออกพรรษา ออกมาเลือกความทุกข์	๑
๓๔.	สิ่งแรกที่ควรรู้จักนั้นคือความทุกข์	๑	๔๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๕๐.	ธรรมาคัมภีร์ชีวิต ศีลธรรมแห่งการพัฒนา	๑
๓๕.	การหมดความเห็นแก่ตัวคือหมดทุกข์	๑	๕๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๕๑.	ชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาด้วยการมีธรรมะ	๑
๓๖.	ชีวิต คือชนชั้นทั้งห้ามีตัวคน	๑	๕๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๕๒.	อุทิศธรรมธรรมะมิตดา	๑
๓๗.	อติมมยคา	๑	๕๒.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๕๓.	พัฒนาชีวิตด้วยพระไตรลักษณ์	๑
๓๘.	อติมมยคา	๑	๕๓.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๕๔.	พัฒนาชีวิตด้วยพระไตรลักษณ์ (ต่อ)	๑
๓๙.	อติมมยคา	๑	๕๔.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๕๕.	ธรรมะเป็นการพัฒนาคน	๑
๔๐.	อติมมยคา	๑	๕๕.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๕๖.	จากบุญมาเป็นพระอริยเจ้า	๑
๔๑.	อติมมยคา	๑	๕๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๕๗.	หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอติมมย	๑
๔๒.	อติมมยคา	๑	๕๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๕๘.	อติมมยคา	๑
๔๓.	อติมมยคา	๑	๕๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๕๙.	อติมมยคา	๑
๔๔.	อติมมยคา	๑	๕๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๖๐.	อติมมยคา	๑
๔๕.	อติมมยคา	๑	๖๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๖๑.	อติมมยคา	๑
๔๖.	อติมมยคา	๑	๖๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๖๒.	อติมมยคา	๑
๔๗.	อติมมยคา	๑	๖๒.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๖๓.	อติมมยคา	๑
๔๘.	อติมมยคา	๑	๖๓.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๖๔.	อติมมยคา	๑
๔๙.	อติมมยคา	๑	๖๔.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๖๕.	อติมมยคา	๑
๕๐.	อติมมยคา	๑	๖๕.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๖๖.	อติมมยคา	๑
๕๑.	อติมมยคา	๑	๖๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๖๗.	อติมมยคา	๑
๕๒.	อติมมยคา	๑	๖๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๖๘.	อติมมยคา	๑
๕๓.	อติมมยคา	๑	๖๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๖๙.	อติมมยคา	๑
๕๔.	อติมมยคา	๑	๖๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๐.	อติมมยคา	๑
๕๕.	อติมมยคา	๑	๗๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๑.	อติมมยคา	๑
๕๖.	อติมมยคา	๑	๗๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๒.	อติมมยคา	๑
๕๗.	อติมมยคา	๑	๗๒.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๓.	อติมมยคา	๑
๕๘.	อติมมยคา	๑	๗๓.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๔.	อติมมยคา	๑
๕๙.	อติมมยคา	๑	๗๔.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๕.	อติมมยคา	๑
๖๐.	อติมมยคา	๑	๗๕.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๖.	อติมมยคา	๑
๖๑.	อติมมยคา	๑	๗๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๗.	อติมมยคา	๑
๖๒.	อติมมยคา	๑	๗๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๘.	อติมมยคา	๑
๖๓.	อติมมยคา	๑	๗๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๗๙.	อติมมยคา	๑
๖๔.	อติมมยคา	๑	๗๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๐.	อติมมยคา	๑
๖๕.	อติมมยคา	๑	๘๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๑.	อติมมยคา	๑
๖๖.	อติมมยคา	๑	๘๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๒.	อติมมยคา	๑
๖๗.	อติมมยคา	๑	๘๒.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๓.	อติมมยคา	๑
๖๘.	อติมมยคา	๑	๘๓.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๔.	อติมมยคา	๑
๖๙.	อติมมยคา	๑	๘๔.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๕.	อติมมยคา	๑
๗๐.	อติมมยคา	๑	๘๕.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๖.	อติมมยคา	๑
๗๑.	อติมมยคา	๑	๘๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๗.	อติมมยคา	๑
๗๒.	อติมมยคา	๑	๘๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๘.	อติมมยคา	๑
๗๓.	อติมมยคา	๑	๘๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๙.	อติมมยคา	๑
๗๔.	อติมมยคา	๑	๘๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๐.	อติมมยคา	๑
๗๕.	อติมมยคา	๑	๙๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๑.	อติมมยคา	๑
๗๖.	อติมมยคา	๑	๙๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๒.	อติมมยคา	๑
๗๗.	อติมมยคา	๑	๙๒.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๓.	อติมมยคา	๑
๗๘.	อติมมยคา	๑	๙๓.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๔.	อติมมยคา	๑
๗๙.	อติมมยคา	๑	๙๔.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๕.	อติมมยคา	๑
๘๐.	อติมมยคา	๑	๙๕.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๖.	อติมมยคา	๑
๘๑.	อติมมยคา	๑	๙๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๗.	อติมมยคา	๑
๘๒.	อติมมยคา	๑	๙๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๘.	อติมมยคา	๑
๘๓.	อติมมยคา	๑	๙๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๙๙.	อติมมยคา	๑
๘๔.	อติมมยคา	๑	๙๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๐.	อติมมยคา	๑
๘๕.	อติมมยคา	๑	๑๐๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๑.	อติมมยคา	๑
๘๖.	อติมมยคา	๑	๑๐๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๒.	อติมมยคา	๑
๘๗.	อติมมยคา	๑	๑๐๒.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๓.	อติมมยคา	๑
๘๘.	อติมมยคา	๑	๑๐๓.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๔.	อติมมยคา	๑
๘๙.	อติมมยคา	๑	๑๐๔.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๕.	อติมมยคา	๑
๙๐.	อติมมยคา	๑	๑๐๕.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๖.	อติมมยคา	๑
๙๑.	อติมมยคา	๑	๑๐๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๗.	อติมมยคา	๑
๙๒.	อติมมยคา	๑	๑๐๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๘.	อติมมยคา	๑
๙๓.	อติมมยคา	๑	๑๐๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๐๙.	อติมมยคา	๑
๙๔.	อติมมยคา	๑	๑๐๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๑๐.	อติมมยคา	๑
๙๕.	อติมมยคา	๑	๑๑๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๑๑.	อติมมยคา	๑
๙๖.	อติมมยคา	๑	๑๑๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๑๒.	อติมมยคา	๑
๙๗.	อติมมยคา	๑	๑๑๒.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๑๓.	อติมมยคา	๑
๙๘.	อติมมยคา	๑	๑๑๓.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๑๔.	อติมมยคา	๑
๙๙.	อติมมยคา	๑	๑๑๔.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๑๕.	อติมมยคา	๑
๑๐๐.	อติมมยคา	๑	๑๑๕.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๑๖.	อติมมยคา	๑
๑๐๑.	อติมมยคา	๑	๑๑๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๑๗.	อติมมยคา	๑
๑๐๒.	อติมมยคา	๑	๑๑๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๑๘.	อติมมยคา	๑
๑๐๓.	อติมมยคา	๑	๑๑๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๑๙.	อติมมยคา	๑
๑๐๔.	อติมมยคา	๑	๑๑๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๒๐.	อติมมยคา	๑
๑๐๕.	อติมมยคา	๑	๑๒๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๒๑.	อติมมยคา	๑
๑๐๖.	อติมมยคา	๑	๑๒๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๒๒.	อติมมยคา	๑
๑๐๗.	อติมมยคา	๑	๑๒๒.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๒๓.	อติมมยคา	๑
๑๐๘.	อติมมยคา	๑	๑๒๓.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๒๔.	อติมมยคา	๑
๑๐๙.	อติมมยคา	๑	๑๒๔.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๒๕.	อติมมยคา	๑
๑๑๐.	อติมมยคา	๑	๑๒๕.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๒๖.	อติมมยคา	๑
๑๑๑.	อติมมยคา	๑	๑๒๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๒๗.	อติมมยคา	๑
๑๑๒.	อติมมยคา	๑	๑๒๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๒๘.	อติมมยคา	๑
๑๑๓.	อติมมยคา	๑	๑๒๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๒๙.	อติมมยคา	๑
๑๑๔.	อติมมยคา	๑	๑๒๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๓๐.	อติมมยคา	๑
๑๑๕.	อติมมยคา	๑	๑๓๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๓๑.	อติมมยคา	๑
๑๑๖.	อติมมยคา	๑	๑๓๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๓๒.	อติมมยคา	๑
๑๑๗.	อติมมยคา	๑	๑๓๒.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๓๓.	อติมมยคา	๑
๑๑๘.	อติมมยคา	๑	๑๓๓.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๓๔.	อติมมยคา	๑
๑๑๙.	อติมมยคา	๑	๑๓๔.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๓๕.	อติมมยคา	๑
๑๒๐.	อติมมยคา	๑	๑๓๕.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๓๖.	อติมมยคา	๑
๑๒๑.	อติมมยคา	๑	๑๓๖.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๓๗.	อติมมยคา	๑
๑๒๒.	อติมมยคา	๑	๑๓๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๓๘.	อติมมยคา	๑
๑๒๓.	อติมมยคา	๑	๑๓๘.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๓๙.	อติมมยคา	๑
๑๒๔.	อติมมยคา	๑	๑๓๙.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๔๐.	อติมมยคา	๑
๑๒๕.	อติมมยคา	๑	๑๔๐.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๔๑.	อติมมยคา	๑
๑๒๖.	อติมมยคา	๑	๑๔๑.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๑๔๒.	อติมมยคา	๑

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอทิปปัจจยตา

- อทิปปัจจยตาเป็นธรรมะสูงสุด เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามกฎแล้วดับทุกข์ได้.
- มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติสายกลาง คือ ไม่ตึงไม่หย่อน, เป็นอยู่ด้วยอริยอัฏฐังคิกมรรค, ควบคุมกระแสให้อทิปปัจจยตาให้ไปในทางดับทุกข์.
- ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ รู้เรื่อง ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค คือรู้ถูกต้อง
- ทำให้ปรารถนาที่จะปฏิบัติ เป็นสัมมาสังกัปป.
- ปฏิบัติด้วยการควบคุม วาจา (สัมมาวาจา) การประพฤติกระทำ (สัมมากัมมันโต) และการดำรงชีวิต (สัมมาอาชีโว) ไว้ให้ถูกต้อง.
- สัมมาวาจาโม สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เป็นเรื่องทางจิต คือมีความพากเพียรถูกต้อง, มีสติระลึกถูกต้อง รวดเร็วทันแก่เวลา และมีความตั้งมั่นถูกต้อง.
- ผลที่ได้จากการปฏิบัติคือ สัมมาญาณะ ละกิเลสได้ และสัมมาวิมุตติ หลุดพ้นจากความทุกข์ ทั้งหมดนี้คือ สัมมัตตะ ๑๐ ภาวะแห่งความถูกต้อง.
- กฎอทิปปัจจยตาเป็นกฎแห่งเหตุผลที่ว่า เมื่อมีสิ่งนี้ ก็ต้องมีสิ่งนี้ : ถ้ามีวิชาแล้วความทุกข์จะตามมา, ถ้ามีวิชาความทุกข์หมดไป.
- ทุกขั้นตอนเป็นไปตามกฎอทิปปัจจยตา ถ้าความรู้สูงสุด ทำให้อยู่เหนือความรู้สึกที่เป็นคู่ๆ เช่น ชั่วดี ผิดถูก ฯลฯ จะเห็นทุกสิ่งเป็นเช่นนั้นเอง เข้าไปยึดถือไม่ได้ จะโดนถูกกัด.
- พระอรหันต์ท่านหมดตัวตนแล้ว แต่เมื่อต้องพูดกับคนทั่วไป ก็ต้องพูดภาษาของปุถุชน คือ มีฉัน ท่าน เธอ ดีชั่ว สุขทุกข์ ฯลฯ เป็นการพูดปากอย่างใจอย่างของพระอริยเจ้า ซึ่งตรงกันข้ามปากอย่างใจอย่างของปุถุชน คนคดโกง คนพาล.
- หลักปฏิบัติเกี่ยวกับอทิปปัจจยตา สำหรับคนธรรมดา เริ่มที่อายตนะภายนอกภายในสัมผัสกัน.
- เช่น ตากับรูป เกิดจักขุวิญญาณ ทำงานร่วมกัน เรียกว่า ผัสสะ ที่ต้องควบคุมให้เป็นไปถูกต้อง มิฉะนั้นจะเกิดความทุกข์.
- สิ่งที่จะมาควบคุมคือจิต ดังนั้นการปฏิบัติธรรมคือ วิธีการฝึกจิตโดยจิต.
- ความทุกข์มี ๒ ชนิด คือทุกข์ลักษณะ และทุกข์อริยสัจ.
- ทุกข์ลักษณะอยู่ภายนอก เช่นคำว่า สังขารทั้งปวงมีลักษณะเป็นทุกข์ ถ้าไม่ยึดถือก็ไม่เป็นทุกข์; แต่พอยึดถือเข้าแล้วจะเกิดทุกข์อริยสัจ ทุกข์ภายในใจ.
- ทำอย่างไรจึงจะไม่ยึดถือ? มีสติปัญญาในขณะแห่งผัสสะ.
- พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและเคารพ แล้วประทานกฎอทิปปัจจยตาแก่มนุษย์ ให้ยอมรับเชื่อฟัง ปฏิบัติตามในฝ่ายที่ไม่เกิดทุกข์.
- เราพุทธบริษัทควรจะเคารพเชื่อฟัง และอ่อนน้อมพระเจ้าอทิปปัจจยตาให้ถูกวิธี แล้วจะไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพุทธศาสนา.
- ทำร่างกายนี้เป็นโบสถ์วิหารสำหรับพระพุทธเจ้า ความทุกข์ก็เกิดไม่ได้ เรื่องก็จบ.